Oskar Lange

Ekonomi Politik'in Metodu

ataç kitabevi – toplumbilim dizisi

ATAÇ KİTABEVİ

Toplumbilim Dizisi

OSKAR LANGE

EKONOMİ POLİTİK'İN METODU

ATAÇ KİTABEVİ YAYINLARI : 96
Toplumbilim Dizisi

Bu kitap, 1966 yılı Ocak ayında
Ekin Basımevi'nde basıldı.

OSKAR LANGE

EKONOMİ POLİTİK'in METODU

II.

Çeviren:
MUVAFFAK ŞEREF

ATAÇ KİTABEVİ
Ankara Cad. (Vilâyet karşısı) / İSTANBUL

OSKAR LANGE

PROF. OSKAR LANGE

Çağımızın önde gelen matematik ekonomistlerinden ve yeni ekonometri biliminin kurucularından Prof. Oskar Lange -bilindiği gibi- 2 Ekim 1965'te Londra'da Westminster hastahanesinde dünyaya gözlerini yumdu. "Ekonomi politik"inin bu bölümünün çevirisini yayımlarken, büyük bilgini saygıyle anıyoruz.

Prof. Lange, bizde uzmanlar çevresi dışında- yeni yeni tanınmaya başlamıştı (*). Burada, yaşamının kısa bir özetini vermek ve başlıca eserlerini anmak, bundan ötürü yararlı olur.

1904'te doğdu. Teoride ve pratikte yolunu genç yaşta seçti. 1928'de Polonya Sosyalist Partisi'ne girdi. Okuduğu Karakovi'deki Jagellonian Üniversitesi'ne 1932'de lektör (okutman) olduysa da, o dönemin gerici profesörlerinin türlü engellemeleriyle karşılaştı. Oysa, sosyalist ekonominin işleyişi, sosyalist ekonomide fiyatların ve piyasanın rolü üzerindeki buluş ve incelemeleriyle daha o dönemde bilim çevrelerinin dikkatini çekmişti.

1938'de Birleşik-Amerika'ya (Roosevelt Amerikasına) çağırıldı. 1945'e kadar Şikago Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. O yıl, Polonya Halk Cumhuriyeti'nin Vaşington'daki ilk büyükelçisi ve Birleşmiş Milletler'de Polonya delegesi oldu, B.M. Güvenlik Konseyi'nde Polonya'yı temsil etti.

1948'de yurduna dönen Prof. Lange, o yıl içinde,

Polonya Sosyalist Partisi'nin, ardından - emekçi partilerinin birleşmesi üzerine - Polonya Birleşmiş İşçi Partisi'nin Merkez Komitesi üyesi, Varşova Planlama ve İstatistik Yüksek Okulu ile Varşova Üniversitesi'ne profesör oldu . 1952-1955 arasında, adı geçen yüksek okulun rektörlüğünü yaptı. 1955'te Polonya Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi (**) üyeliğine, 1957'de konseyin ikinci başkanlığına seçildi. Bu görevi ölünceye değin devam etti. 1957-1959 arasında Birleşmiş Milletler'in Avrupa sorunlarını inceleyen ekonomik komitesinin başkanı idi. 1951'denberi, Ekonometri Derneği ile Milletlerarası İstatistik Enstitüsü ve Polonya Bilimler Akademisi üyesi.

Prof. Oskar Lange, son yıllarda, daha çok, ekonomik gelişme problemleri, ekonomik planlamanın bilimsel ilkeleri ve ekonometri metotlarının ekonomik pratiğe uygulanması sorunu üzerine eğilmişti. Ekonomik gelişme konusundaki geniş ve derin bilgisinden ötürü, kendisine, Hindistan, Seylan, Irak ve Birleşik-Arap Cumhuriyeti yöneticilerince danışmanlık görevi verilmiştir.

Prof. Longe'nin birçok dillere çevrilmiş başlıca kitapları şunlardır: *On the Economic Theory of Socialism* [Sosyalizmin ekonomik teorisi üzerine] (1938), [Polonya dilinde] *"İstatistik teorisi"* (1952), *Essays on Economic Planning* [Ekonomik planlama üzerine deneme] (1959), *Introduction to Econometrics* [Ekonometriye giriş] (1963) ve Polonya dilinde 1959'da, fransızcası 1962'de yayımlanan *"Ekonomi Politik"* (Cilt I).

★

"Ekonomi Politik"in bir süre önce bir cilt halinde yayımladığımız ilk üç bölümü gibi, ikinci cilt olarak şimdi yayımladığımız dördüncü bölümü de ayrı bir sentez niteliğinde. Bununla birlikte, bu bölümde geçen bir kısım kavramlar ilk üç bölümde açıklandığı için, çevirimizin önce birinci cildini okumak yararlı, hattâ zorunludur.

Bundan sonraki üç bölümü de önümüzdeki aylarda yayımlayarak kitabı tamamlayabileceğimizi umuyoruz.

İstanbul, 7 Ocak 1966 **M. Ş.**

(*) Prof. Lange'den bizde bugüne değin üç çeviri yayımlandı:

I — *Kalkınma Yöntemleri,* çev. *Mehmet Selik,* Sosyal Adalet Yayınları, Ankara 1964. Prof. Lange'nin 1961'de Mısır Merkez Bankası'nda yaptığı üç konuşma: 1) İktisadî gelişme biçimleri, 2) Planlı iktisadî kalkınma, 3) İktisadî kalkınma ve milletlerarası işbirliği.

II — *Ekonomi Politik,* çev. *M. Şeref,* Ataç Kitabevi - Toplumbilim dizisi, İstanbul 1965. Prof. Lange'nin Ekonomi Politik adlı ana eserinin ilk üç bölümü.

III — *Sosyalizmin Yeni Meseleleri,* çev. *A. Bilgi,* Sol Yayınları, Ankara 1965. Prof. Lange'nin yönetiminde [Polonya dilinde] *"Sosyalizm Ekonomi Politiğinin Problemleri"* adı altında 1959'da yayımlanmış olan kollektif eserin İngilizce çevirisinden alınarak çevirilmiş, Lange'nin dört yazısı: 1) Sosyalist ekonomi politik, 2) Sosyalist ekonomide planlamanın rolü, 3) Sosyalist kuruluşta ana meseleler, 4) Ekonomik araştırmada ideoloji ve eğilimler.

(**) Polonya Halk Cumhuriyeti Anayasası'na göre, Millet Meclisince (Diyet) seçilen Devlet Konseyi'nin, milletvekilleri seçimlerini yönetmek, Diyet'i toplantıya çağırmak, kanunları yorumlamak, kanun geçerliğinde kararnameler çıkarmak, milletlerarası andlaşmaları onaylamak ve feshetmek, savaş, seferberlik, sıkıyönetim, genel ve özel af ilân etmek, Halk Konseylerinin faaliyetlerini denetlemek, yüce adalet divanı üyeleri ile Başsavcıyı, sivil ve asker yüksek memurları tâyin etmek, Diyet toplantıları arasında, Bakanlar Kurulu üyelerini tayin ve azletmek gibi yasama, yürütme, denetleme görev ve yetkileri vardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİ POLİTİĞİN METODU

EKONOMİ POLİTİK, TEORİK BİLİM

Ekonomi politik, ekonomik kanunları, yani ekonomik sürecin çeşitli unsurları arasındaki boyuna tekrarlanan ilişkileri [oranları] inceler. Çeşitli ekonomik kanunların varlıklarını, karakterlerini, tarihsel kaplamlarını [şümullerini], aksiyon tarzlarını ve karşılıklı ilişkilerini inceler. Ekonomi politik, demek ki, ekonomik sürecin ekonomik kanunlarla meydana çıkan çeşitli yanlarını inceler. Somut ekonomik sürecin belirli zaman ve yer [mekân] içindeki oluşumunu inceleyen ekonomik tarih ile deskriptif ekonominin tersine, ekonomi politik bir *teorik bilim*'dir.

EKONOMİK BİLİMLER, KONULARI VE KARŞILIKLI BAĞLANTILARI

Somut ekonomik sürecin zaman içinde gelişmesinin incelenmesi *ekonomik tarih*'in konusudur (örneğin, Polonya ekonomik tarihi). *Deskriptif* [tasvirî = betimsel] *ekonomi* ise, tersine, çağdaş ekonomik süreçlerin somut oluşumlarını inceler (örneğin, Polonya'nın bugünkü ekonomik durumunu). Bu somut süreçler sayılarla karşılanıyorsa, *ekonomik istatistik*'ten sözaçıyoruz. Yer yüzündeki dağılışları açısından inceleniyorsa, o zaman da *eko-*

nomik coğrafya sözkonusudur. Ekonomik istatistik ile ekonomik coğrafya, deskriptif ekonominin kısımlarıdır. Kimizaman - somut ekonomik süreçlerin zaman içinde oluşumlarına değgin oldukları ölçüde - ekonomik tarihin de. Ekonomi politik, ekonomik tarih ve deskriptif ekonomi (ekonomik istatistik ile ekonomik coğrafya dahil) üçü birden, *ekonomik bilimler* denilen, başka deyişle, ekonomik süreci inceleyen bilimleri meydana getirirler.

Çeşitli ekonomik bilimler birbirlerini şartlar. Somut ekonomik süreçlerin incelenmesi, bu süreçleri yöneten kanunların bilinmesini gerektirir. Bundan ötürüdür ki, ekonomik tarih ile deskriptif ekonomi, ekonomi politiğin araştırma sonuçlarından yararlanmak zorunluğundadır. Aynı zamanda onlar da ekonomi politiğe, ekonomik süreçlere ilişkin verileri, ekonomi politiğin teorik genellemelerinin [généralisation = tâmim] gerçeğe uygun düşmesi için zorunlu bilgiyi verirler.

ÖZELLEŞTİRİLMİŞ [*spécialisé = ihtisaslaştırılmış*] EKONOMİ VE DALLARI

Ekonomi politik, ekonomik süreci, unsurları ekonomik kanunlarla birbirlerine bağlı bir bütün olarak görür. Şu var ki, pratik nedenlerden ötürü, ekonomik sürecin türlü alan ve yanlarını yine de ayrı ayrı incelemek gerekir. Bu inceleme, teorik (yani, ekonomik kanunlar bakımından) olduğu kadar, deskriptif (yani, bunların somut oluşumları bakımından) da olur. Bu işi üzerine alan, *özelleştirilmiş ekonomi*'nin (ki buna *uygulamalı* [appliquée = tatbikî] *ekonomi* de denir) çeşitli dallarıdır. Böylece, endüstri ekonomisinden, tarım ekonomisinden, hattâ finans, bankacılık ekonomilerinden sözaçılır. Özelleştirilmiş ekonomi, öyleyse, ekonomik sürecin kendine özgü belirli alan yada yanlarını incelemek üzere, ekonomi politik ile deskriptif ekonominin belirli bölümlerinin

biraraya getirilmesine dayanır. Öğretimin, araştırma enstitülerini örgütlemenin, özellikle ekonomik sürecin çeşitli alan ya da yanlarında uzmanlık kazanmış teknik kadrolar yetiştirmenin ortaya koyduğu pratik ihtiyaçlar böyle bir uygulamayı doğrular. Özelleştirilmiş ekonominin çeşitli bölümlerini ekonomik bilimlerden saydığımız meydanda.

EKONOMİ POLİTİK VE ÇEŞİTLİ SOSYAL KURULUŞLARIN EKONOMİLERİ

Bildiğimiz gibi, çeşitli ekonomik kanunların aksiyonlarının belirli tarihsel kaplamları vardır. Üstelik, bu kanunlar, tekbaşlarına işlemez; belirli bir sosyal kuruluş kadrosu içinde, karşılıklı ilintilerle birbirine bağlı ve "sosyal kuruluşun aksiyon tarzı" deyimiyle anlattığımız bir sistem meydana getirirler (1). Burada esastan önemli olan, belirli bir sosyal kuruluşun özgül [spécifique = nev'î] kanunarı, özellikle, esas ekonomik kanunudur [*]. Bundan ötürüdür ki, ekonomi politik, ekonomik kanunların incelenmesini tarihsel tarzda görür; bu kanunların işleyişlerini çeşitli sosyal kuruluşlar çerçevesi içinde inceler; aksiyonları arasındaki karşılıklı ilintileri araştırır ve çeşitli sosyal kuruluşların aksiyon tarzını, "ekonomik hareket kanunu"nu keşfetmeğe çalışır.

Bundan ötürü, ekonomi politik incelemesini, toplumun çeşitli tarihsel kuruluşlarına uygun düşen bölümlere ayırıyoruz. Bu nedenle, ilkel komün ekonomi politiği ile asyatik ve antik topluluklar, feodalite, kapitalizm ve sosyalizm ekonomi politiklerini birbirlerinden ayırıyoruz. Bunlardan herbiri, ilgili kuruluşun özgül ekonomik kanunlarını, bu sosyal kuruluşun aksiyon tarzını ve "eko-

(1) Üçüncü bölüme, özellikle s. 84'e [Türkçe çeviri, cilt I, s. 61 ve sonr.] bakınız.

[*] [Bk. Türkçe çeviri, cilt I, s. 80 ve 86. T.Ç.]

nomik hareket kanunu"nu inceler; böylelikle, yukarıda sayılan sosyal kuruluşlardan herbirinin, meydana geliş, gelişme, sona erme sürecinin anahtarını sağlar.

Şu var ki, ekonomik kanunların aksiyonunun tarihsel kapalmı, çeşitli sosyal kuruluşların devamı süresine her zaman tıpatıp uymaz. Bu raslaşma, ancak, belirli bir sosyal kuruluşa özgü ekonomik kanunlar için söz konusudur [**]. Öteki ekonomik kanunların, ya daha geniş (teknik ve üretim bilânçosu kanunları, ya da çeşitli sosyal kuruluşların ekonomik temellerinde ortak çizgileri belirten kanunlar için durum böyledir) yahut daha dar (bu da belirli bir sosyal kuruluşun temelindeki gelişmenin sadece şu ya da bu evresini [safhasını] belirten ve -çok zaman da- üstyapının tepkiyle etkisinden doğan kanunlar için [***] söz konusudur) kaplamları vardır. Bir sosyal kuruluş çerçevesi içinde işleyen, tarihsel kaplamları farklı ve o kuruluşun ekonomik temeliyle değişik biçimlerde bağıntılı ekonomik kanunların birbiri üstüne yerleşmiş olması yüzünden, çeşitli kuruluşların "ekonomi politikleri" birbirinden bağımsız, birbirinden ayrı bilimler meydana getiremezler. Araştırmaları sık sık birbirleriyle kesişir, birbirine katışır ve ortak bir temel üzerinde yürür.

Bu temel şuna dayanır: çeşitli sosyal kuruluşlarda olupgeçen ekonomik süreçlerin türlü düzenli-oluşları [regularité = ıttırat] [****], aynı sosyal sürecin, yani insan ihtiyaçlarını gidermeye yarayan maddî araçların üretim ve dağılımının - çeşitli tarihsel koşullar içindeki - gösterilerinden başka birşey olmamasına. Bundan ötürüdür ki, çeşitli sosyal kuruluşlara uygun düşen "ekonomi politikler", aynı bilimin - ekonomi politiğin - birbirine geçmiş halkalarıdır. Ekonomi politiğin çeşitli sosyal kuruluş ekonomi politiklerine ayırılmasiyle, bu bilimin

[**] [Bk. Türkçe çeviri, cilt I, s. 80. T.Ç.]
[***] [Bk. Türkçe çeviri, cilt I, s. 71, 80, 81 ve 82. T.Ç.]
[****] [Bk. Türkçe çeviri, cilt I, s. 17. T.Ç.]

bütün konuları bitirilmiş olmaz. Gerçekten de, öyle problemler vardır ki, kaplamı bir tek kuruluş çerçevesini aşar. Hattâ, ekonomik sürecin öylesine genel özgülükleri [propriétés = hassa] vardır ki, sosyal kuruluşların hepsinde meydana çıkar (örneğin, kimi teknik ve üretim bilançosu kanunları). Ekonomi politik, çeşitli sosyal kuruluşların ekonomik kanunlarını ve aksiyon tarzını inceleyen bölümlerinin yanısıra, konusu çeşitli sosyal kuruluşlarda ortak genel problemlere değgin bir bölüm ayırmak zorunluğundadır (2).

KAPİTALİZM-ÖNCESİ KURULUŞLARIN EKONOMİ POLİTİĞİ

Yine de belirtmek gerekir ki, ekonomi politiğin çeşitli sosyal kuruluşlara uygun düşen kısımlara bölünmesinde, tamamiyle geliştirilmiş tek dal - hiç değilse şimdilik - kapitalizmi inceleyenidir. Klasik ekonomi politik, yalnızca kapitalist üretim tarzını incelemekle yetiniyordu. Kapitalizm-öncesi kuruluşlar için ise, onlara karşı,

(2) Engels, *"Ekonomi politik, demek ki, bütün ülkeler ve bütün tarihsel dönemler için bir olamaz (...) Tarihsel, yani durmadan değişen bir maddeyi* [*matière*] *işler; ilkin, üretimin ve mübadelenin her bir evrim derecesine* özgü *kanunları inceler ve ancak bu inceleme sonucundadır ki, üretim ve mübadele için her durumda geçerli tamamiyle genel kimi kanunları ortaya koyabilecektir"* der. (Anti-Dühring, 5d., cit., p. 179). 14 üncü sahifede [Türkçe çeviri, cilt I, s. 14] açıkladığımız gibi, *Engels*'in, "mübadele" terimini "dağılım" anlamında anladığını hatırlatalım. Bununla birlikte, öyle anlaşılıyor ki *Engels*, ekonomi politiğin bu genel kısmının neyi anlattığını tam olarak ölçüp biçmiş değildir. *Marx*, çeşitli sosyal kuruluşların ekonomik problemleri arasındaki karşılıklı ilintileri çok daha iyi kavrıyordu. *Cf. Introduction à la critique de l'économie politique* [Ekonomi politiğin tenkidine giriş] dans contribution à la critique de l'économie politique [Ekonomi politiğin tenkidine katkı'da], éd. cit., s. 164'ten 166'ya.

Marx'ın deyişiyle, aşağı yukarı *"hristiyanlıktan önceki dinleri inceleyen kilise babaları gibi"* davranıyorlardı (3). Marx'a gelince, açıkça belirtir ki, araştırmalarının konusu *"kapitalist üretim tarzı"*dır, amacı ise *"modern toplumun ekonomik hareket kanunu üzerindeki örtüyü kaldırmak"* (4). Marx'ın çağdaşı olan ve "bayağı" [vulgaire = âmiyane] denilen ekonomi de, gerçekte, sadece, kapitalist sosyal kuruluşun ekonomik problemlerini incelemekle yetiniyordu. Engels, 1878'de, haklı olarak, *"Bununla birlikte, çeşitli insan toplumlarının hangi koşullar altında ve biçimlerde üretim ve mübadelede bulunduklarının ve giderek ürünleri her seferinde hangi koşullar altında ve biçimlerde bölüştüklerinin bilimi olarak ekonomi politik -bu genişlikteki ekonomi politik- daha kurulmuş değildir. Ekonomik bilimlerden bugüne değin edinmiş olduklarımız, hemen hemen yalnızca, kapitalist üretim tarzının oluş [genèse = tekevvün] ve gelişmesinden ibarettir"* (5) demiştir.

Ekonomi politiğin daha sonraki gelişmeleri de, genellikle, kapitalist toplumun ekonomik problemlerini inceleme sınırını aşamadı (6). 1900 yılında bile, Krzywicki,

---

(3) *K. Marx. Le Capital,* birinci kitap, tome 1, éd. cit., p. 92.

(4) Cf. *K. Marx. Le Capital,* birinci kitap, toma 1, éd. cit., p. 18, et 19.

(5) *F. Engels. Anti-Dühring,* éd. cit., p. 182.

(6) Büyük etnolog *Melville J. Herskovits,* bu sorun üzerine dikkati çeker: *Economic Anthropology. A. Study in Comparative Economic Systems* [Ekonomik Antropoloji.. Karşılaştırmalı ekonomik sistemler üzerine bir inceleme] New York 1952, s. 42-53. Şunu da eklemek uygun olur ki, ekonomi politiği, kanunları genel karakterde, tarihsel koşullardan bağımsız, evrensel bir bilim olarak gören yönelimin bir istisna meydana getirmesi sadece görünüştedir. Aslında bu akım, sözde evrensel kanunlarını kapitalist ekonominin gerçeklerine uygular. Ekonomi politikte tarihsel denen ekolün de, kapitalizm-öncesi ekonomik ilişkilere çok ilgi göstermiş olmakla birlikte, bu alanda yaptığı, ekonomi politikten çok, ekonomik tarihtir.

hâlâ *"İlk ekonomistler ekonomik olayları çağımız açısından aydınlatmışlardır"* diye yazabiliyor ve şunları ekleyebiliyordu: *"Bizim kuruluşumuz dışında (...) kendilerine özgü ekonomileri olan, hiç değilse olması gereken başka kuruluşlar da yaşamıştır; her halde, geleceğin ekonomisi, birbiri ardından gelen ve gelişen bütün bu tarihsel dönemlerin tümünü kavramak zorunluğunda kalacaktır. Önceden belirtelim ki, bu, yolgösterici kitapların henüz gidermediği bir özlemden başka bir şey değildir"* (7).

Kapitalizm-öncesi sosyal kuruluşların, özellikle feodal kuruluşun ekonomi politiklerine değgin birçok araştırma yapılmıştır. Bu işe girişen, herkesten önce Marx ve Engels olmuştur. Gerçekten de, Engels'in dediği gibi: *"Burjuva ekonomisinin bu tenkidini sonuna kadar götürmek için, kapitalist üretim, mübadele ve bölüşüm biçimini bilmek yetmez. Ondan önce gelen ya da daha az gelişmiş ülkelerde onun yanısıra hâlâ yaşayan biçimlerin de, hiç olmazsa ana çizgileriyle, incelenmesi ve karşılaştırma noktası olarak kullanılması gerekirdi"* (8). Lenin'in, feodal unsurların hüküm sürmeye devam ettiği Çarlık Rusyası'nda kapitalizmin gelişmesi üzerindeki araştırmaları vesilesiyle, feodalite ekonomi politiğinin incelenmesine katkısı önemlidir (9). Feodaliteden önceki sos-

(7) *L. Krzywicki,* [Polonya dilinde] *"Ekonomi politik. Kendi kendilerini yetiştirenler için kılavuz"* Varşova 1900, cilt 3, sahife 88.

(8) *F. Engels. Anti-Dühring,* éd. cit., p. 182-183. *Marx* ve *Engels*'in eserlerinde dağınık olarak yer alan kapitalizm-öncesi sosyal kuruluşların ekonomisi üzerindeki düşüncelerinin yanısıra, *Engels*'in 1884'de yayınlanan *"Ailenin özel mülkiyetin ve Devletin kökü"* adlı eseri, özel olarak bu konuya ayrılmıştır. (*L' origine de la famille, de la propriété privés et de l'Etat,* Edition Sociales, Paris 1954).

(9) Bk. özellikle *V. I. Lenin "Le développement du capitalisme en Russie"* [Rusya'da kapitalizmin gelişmesi] (özellikle bölüm III) Oeuvres Complètes tome 3, Editions Sociales, Paris 1956.

yal kuruluşların ekonomi politikleri için ise, Krzywicki ile Cunow'un eserleri üzerinde daha da ayrı bir dikkat göstermeğe değer (10). Kautsky de kapitalizmden önceki sosyal kuruluşların ekonomilerine değgin problemler üzerinde çok çalışmıştır (11). Bu son yıllar içinde Sovyetler Birliğinde kapitalizm-öncesi sosyal kuruluşların esas ekonomik kanunu üzerinde bir tartışma geçti. Bu tartışmanın, sözkonusu kuruluşların kimi ekonomik problemlerinin aydınlatılmasına katkısı oldu. Ayrıca, Porchniev, feodalite ekonomisini ana çizgileriyle vermeyi ilk olarak denedi (12).

Bütün bu çalışmalar, yine de bölükpörçük bir karak-

(10) Burada ilkin *Krzywicki*'nin [Polonya dilinde] *"Vahşiler ve barbarlar çağında Sosyo-ekonomik rejimler"* adlı büyük eseri (Varşova 1912) ile *"Primitive Society"* [İlkel toplum] adıyle ingilizceye çevrilen *"İlkel toplum, önemi ve büyümesi"* (Varşova 1917) ve *Ludwik Krzywicki* külliyatının 1 inci cildini meydana getirmek üzere ilk olarak yayımlanan *"Sosyal ilintinin ilk biçimleri"* (PWN, Varşova 1957) adlı eserlerini saymak gerekir. Halk için hazırlanmış bilimsel eseri olan ve [Polonya dilinde] *"İnsan ve Dünya"* adlı derginin 3 üncü sayısında yayımlanan (Varşova 1912) *"Ekonomik ilintilerin gelişmesi"* adlı eseri de üzerinde durulmaya değer. *Heinrich Cunow,* dört ciltlik bir eser yaımlamıştır: *Allgemeine Wirtschaftsgechichte* [Genel ekonomi tarihi] (Berlin 1926-1931). Birinci cildi feodalizm-öncesi sosyal kuruluşların ekonomi politik problemlerine ayrılmıştır. Sonraki ciltlerde, Yukarı Orta-Çağdan başlanarak ekonomik tarih incelenir.

(11) *Kautski*'nin kapitalizm-öncesi sosyal kuruluşlar ekonomisi problemleri üzerindeki görüşlerinin sistematik bir açıklaması *"Die materialistiche Geschihtsauffassung"* [Maddeci tarih görüşü] adlı eserinin 2 nci cildinde (özellikle birinci bölümden 7 nci bölüme kadar) yer almaktadır.

(12) *B. Porchniev* [Rusça] *"Feodalizm ekonomi politiği üzerine"*. (Moskova 1956). Feodalitenin esas ekonomik kanunu üzerine *"Vaprosy Istorii"* dergisinde yayımlanan (1953-1956) tartışmayı da gözden geçiririz. *Edward Abramowski*'nin [Polonya dilinde] *"Feodalizm"* adlı sentez eserini de burada hatırlatmak uygun olur. *(E. Abramewski, Eserleri,* Varşova 1927, cilt 3).

terdedir. Yani, denebilir ki, kapitalizmden önceki sosyal kuruluşların ekonomi politiği - ekonomi politiğin sistematik bir şekilde incelenmiş bir dalı olarak - daha kurulmuş değildir (13).

SOSYALİZMİN EKONOMİ POLİTİĞİ

Rusya'da sosyalist Ekim Devrimi, birinci dünya savaşı sonunda Orta-Avrupa'da olupgeçen devrimler, Sovyetler Birliğinde sosyalist üretim tarzının ortaya çıkması ve gelişmesi, nihayet, ikinci dünya savaşından sonra öteki birçok ülkelerde sosyalist ekonomilerin kurulması, sosyalizmin ekonomi politiği sorununu günün konusu durumuna geçirmiştir. Devrim içindeki Rusya ile Orta-Avrupa'da bu sorun üzerine önemli bir yazın [literatür] meydana gelmesinin nedeni budur. Bu olgunun, Batı-Avrupa ve Amerika'da da, özellikle bin dokuz yüz otuz yıllarının büyük ekonomik bunalımı sırasında yankıları oldu. Sovyetler Birliğindeki tartışma, sosyalist ekonominin planlama uygulamalarının ve yönetiminin getirdiği pratik problemlerle ilintili olarak gelişmeye devam etti. Son zamanlarda bu tartışma bütün sosyalist ülkelerde ve özellikle Polonya'da ayrı bir canlılık kazandı. Sosyalizm ekonomi politiğinin ilk çizgileri artık açık seçik meydana çıkmaya başlıyor (14).

---

(13) *A. Bogdanov*'un, 1906'da Polonya diline çevrilen [Rusça] *"Ekonomi politik bilimi üzerine açıklama"* adlı halk için elkitabı da, azçok, bu problemi sentez halinde kavramaya yönelmiş bir girişim niteliğindedir. *Ostrovitianov*'un, daha önce de değindiğimiz [Türkçe çeviri cilt I, s. 40, 58,] aynı derecede halk için kitap karakterinde olan *"kapitalizm öncesi kuruluşlar ekonomisi üzerine deneme"* adlı incelemesi de bu niteliktedir.

(14) *Oskar Lange*'nin *"Sprawy Micdzynarodowe"da* (1958, sayı 1) yayımlanan [Polonya dilinde] *"Sosyalizmin ekonomi politiği"* adlı incelemesi, temel problemlerin ve bugüne değin elde edilen sonuçların kısa ve sistemli bir açıklamasını verir.

Sosyalist üretim tarzının daha pek yeni ve, çoğu ülkelerde, *in statu nascendi* [doğuş halinde] olmasından ve bu üretim tarzının üstyapısının henüz oldukça "seyyal" durumda bulunmasından ötürü, sosyalist sosyal kuruluşun özgül kanunları daha tamamiyle billûrlaşmış değildir. Kapitalist kuruluşun mirası hâlâ etkisini sürdürmektedir. Kimi ülkelerde, kapitalizm-öncesi aşamaların mirası da. İlk sosyalist toplumların içinde doğduğu özel koşullar, bunların ilkin ekonomik bakımdan az-gelişmiş ya da ekonomice geri kalmış ülkelerde meydana çıkmış olmaları ve kapitalist dünyanın bu toplumlara zorla karşı koymaya kalkışması, bu toplumların gelişmesinde, özel-

---

İncelemede, bu alandaki bilimsel çalışmaların şimdiyedek ne tarzda geliştiği de sözkonusu olmuştur. Sovyetler Birliği'nde yayımlanan eserler arasında *Joseph Stalin*'in 1952'de çıkan [Rusça] *"SSCB'de sosyalizmin ekonomik problemleri"* adlı eseri, son zamanlarda ciddî eleştirilere konu olmakla birlikte, hâlâ da birinci plandaki yerini muhafaza etmektedir. Bu eserin sözkonusu alandaki düşünceler üzerinde büyük bir etkisi oldu. *SSCB Bilimler Akademisi*'nin *"Ekonomi politik el kitabı"*nda sosyalizmi sistematik bir şekilde inceleyen bir kısım vardır (*Le Manuel d'économie politique*. Traduction française conforme à la 2 ème édition. Editions Sociales, Paris 1965). Esasında SSCB ekonomisinin örgütlenme ve yönetiminin tasvirine değgin olmakla birlikte, sözkonusu kısımda, son derece genel olarak, sosyalizmin ekonomi politiği de açıklanmak, başka deyişle sosyalist sosyal kuruluşta aksiyonda bulunan ekonomik kanunların teorik bir çözümlemesine girişilmek istenmiştir. Ekonomi politiğin temel sorunlarının daha ileri götürülmüş bir çözümlemesi, *K. N. Shafiev*'in yönetiminde hazırlanmış olan [Rusça] *"Sosyalizmin ekonomi politiği"* adlı kitapta yeralmaktadır (Moskova 1960). Sosyalizm ekonomi politiğinin problemleri üzerine Polonya'da geçen tartışmaya yapılan en önemli katkılar iki küçük ciltte toplanmıştır: [Polonya dilinde] *"Ekonomistler değer kanununu tartışıyorlar"* (Varşova 1956) ve *"Polonya ekonomik modeli üzerinde tartışma"* (Varşova 1957). Bu sorunları sistemli bir şekilde incelemek amacıyle yapılan bir girişim, *Oskar Lange* yönetiminde yayımlanan [Polonya dilinde] *"Sosyalizm ekonomi politiğinin problemleri"* adlı kitaba konu olmuştur (Varşova 1960, III üncü baskı).

likle üstyapılarında, bozulmalara, yani sosyalist toplumun karakterine ve gelişme gereklerine aykırı olaylara sebep oldu. Bu durum ekonomik kanunların işleyişini de elbet etkiliyor. Atom enerjisi, "elektronik beyinler" ve uzay uçuşları çağının başlangıcı olan çağımızda, üretim güçlerinin, kapitalizmden öncekiler şöyle dursun, kapitalizmin başlangıcındakinden açıkça daha hızlı, olağanüstü hızla gelişmesi de bu kanunların billûrlaşmasını büsbütün zorlaştırmıştır. Bundan ötürüdür ki, sosyalizmin ekonomi politiği alanında varılan sonuçlar, çok önemli olmakla birlikte, henüz hazırlık karakteri taşımaktadır.

EKONOMİ POLİTİĞİN METODUNA ÖZGÜ GENEL KARAKTERLER

Ekonomi politik, ekonomik kanunları, bu kanunların karakterlerini, tarihsel kaplamları ile aksiyon tarzlarını, birbirlerine zincirlemesine bağlantılarını ve çeşitli sosyal kuruluşların aksiyon tarzı ile "ekonomik hareket kanunu"nu öğrenmek olan ereğine ulaşabilmek için, belirli bir takım bilgilenme yollarından yararlanır; bunları sistemli ve belirli bir tarzda uygular. Sâhiden bir bilgiye, yani nesnel ekonomik kanunların yansısı olacak bir bilgiye varabilmek için sistemli bir yol tutuş demek olan bu bilgilenme yollarının tümü, bu bilime özgü *metod*'u meydana getirir (15).

(15) Metottan, bu terimin genel anlamıyle, kasıtlı insan çabasında boyuna ve bilerekten tutulan davranış yollarını (yani, belirli edimlerin ardarda gelişini) anlıoyruz. Demek ki metot, belirli bir ereğe ulaşmak için belirli bir tarzda uygulanan yolların tümüdür. Bilimlerde metot, böylesine en geniş anlamıyle alınan metodun özel bir halidir. Gerçekten de, bilimsel araştırma, belirli bir ereği olan ve gerçeğin ve de gerçeği yöneten kanunların bilgisine ulaşmaya yönelmiş bir insan eylemidir. Metodun, genel olarak insan çabasındaki,

Ekonomi politikte, insanın genel olarak bilme [connaissance = vukuf] koşullarına olduğu kadar bu bilimin konusundan gelen özel koşullara da uyarlanmış [adaptée = intibak ettirilmiş] etkili bir metottan yararlanmak zorunludur. Bütün bilimlerde olduğu gibi.

Ekonomi politiğin metodu ardarda üç araştırma davranışına ayrılır. Bunlar: soyutlama [abstraction = tecrit], ilerleyici somutlama [concrétisation progressive = münkeşif müşahhaslaştırma] ve gerçekleme [verification = tahkik] tir. *Soyutlama,* ekonomik sürecin esas unsurlarını - yani, belirli koşullar içinde boyuna tekrarlanan unsurlarını - ve bu unsurlar arasında boyuna meydana gelen ilişkileri (oranları) zihinde [esas olmayan unsurlardan] ayırmaktır. Soyutlama, belirli koşullar içindeki bir ekonomik sürecin en genel unsurlarının ve de en genel ekonomik kanunların neler olduğunu ortaya koymakla sonuçlanır. Elde edilen sonucun *ilerleyici somutlaması,* ekonomik sürecin gittikçe daha özel unsurlarını ve bu unsurlar arasında kurulan ilişkileri iyice incelemektir. Bu, sırf daha özgül koşullar içinde tekrarlanan unsur ve ilişkileri ya da - söylendiği gibi - daha az esaslı unsur ve ilişkileri incelemekle olur. Son olarak, *gerçekleme,* ilerleyici somutlama yoluyle elde edilen sonuçları, ekonomik sürecin, ilgili gözlemin koşulları içinde meydana gelen somut, sâhiden oluşumuyle karşılaştırmaktır.

Yukarda sayılan üç araştırma davranışı, amprik evrende (yani, görgümüze, deneyimize konu olan evrende) oluşan süreçlerle uğraşan bütün teorik bilimler için birdir. Deneyden, başka deyişle pratikten soyutlamaya gitmek, soyutlamadan da - ilerleyici somutlamayı araya katarak -deneye, yani pratiğe doğru geri dönmek- hangi alanda olursa olsun - sâhici bilgiyi [savoir] sağlayan bil-

özel olarak bilimsel araştırmadaki rolü konusunda *Tadeusz Kotarbinski*'nin şu eserlerinden yararlanınız: [Polonya dilinde] *"İyi işgörme kitabı"*, Lodz 1955, s. 87-89 ve 189; *"Hukukçular için mantık dersleri"*, PWN, Varşova 1953, s. 156 ve sonr.

me [connaissance] yolu işte budur (16). Bu yolalış, bilme sürecinin diyalektik karakterini anlatır. İnsanın düşüncesi [pensée], pratik aracılığıyla, [düşünceyi] nesnel olarak var olan dış evrenle boyuna karşılaştırma yoluyle meydana gelip olgunlaşır. Nesnel deneyden, dış evrenin insan zihninde yalınlaştırılmış yansısı olan soyutlama ortaya çıkar. İlerleyici somutlama ile gerçekleme, düşünce ile nesnel gerçeğin bir kez daha karşılaştırılmasına götürür. Bu karşılaştırma sonucunda ilk soyutlama çeşitli düzeltmelere uğrayarak gerçeğe daha uygun hale gelir. O zaman yeni bir ilerleyici somutlama ve yeni bir gerçekleme, böylece sürer gider. Düşünce ile pratik deney arasındaki uymazlıkların elenmesi bu sürecin tekrarlanması sırasında olur.

Ekonomi politiğin bu en genel çizgileriyle metodu, amprik evrenin çeşitli alan ya da yanlarını inceleyen bütün teorik bilimlerin (17) metodundan ayrı değildir. Bu-

(16) *Lenin,* bu yolalışı şöylece niteliyor: *"Somuttan soyuta yükselen düşünce -eğer doğru [düşünce] ise (...)- gerçeklikten [vérité = hakikat] uzaklaşmaz, ona yaklaşır (...) Canlı sezgiden soyut düşünceye ve* bundan pratiğe - doğruyu [*vrai = sahih*] bilmenin, *nesnel gerçeği bilmenin diyalektik yolalışı işte budur."* Cahiers philosophiques, Editions Sociales, Paris 1955, p. 142. *Mao Çe-Tung* da gerçeği bilme yolunu benzeri bir tarzda açıklıyor. Bu yol üç evreli [merhaleli] dir. Birincisi, duygun algılama [perception sensible = mahsus idrâk], başka deyişle, dış evrenle temas kurmaktır. İkincisi, rasyonel denilen bilgiye götüren usa vurarak [muhakeme ile] işlemektir. (Bu evre, bizim aldığımız anlamıyle, soyutlamayı ve ilerleyici somutlamayı kapsar). Üçüncüsü de, pratikle gerçekleme. *"A propos de la pratique"* [Pratik konusunda], Oeuvres choisies, Editions Sociales, Paris 1955, tome I, p. 350-354).

(17) Bunlar, mantıktan ve matematik bilimlerden farklı olarak, fizik, kimya, biyoloji, ruhbilim, toplumbilim gibi bilimlerdir. Mantık ve matematik, amprik evrenle, dış evrenle değil, düşüncemizin yollarıyle [modes] uğraşırlar. Bundan dürüdür ki, sonuçlarının amprik gerçekle karşılaştırılmasına dayanan gerçeklemeyi gerektirmezler. Diyalektik maddecilik, mantık ve matematiğin, gerçeğin bilgisine varma âleti olarak yararını, insanın düşünme biçimlerinin

nunla birlikte, ekonomi politiğin uğraştığı konunun özelliği, yukarıda sayılan üç araştırma davranışının bu bilimde kendine özgü bir tutum göstermesini gerektirir. Bu özgül yanın neye ilişkin olduğunu açıklamak ekonomi politik metodolojisinin konusudur.

SOYUTLAMANIN EKONOMİ POLİTİKTEKİ ROLÜ

Soyutlama, ekonomi politikte, özellikle önemli bir roı oynar. Bu, ekonomik sürecin çok karmaşık olmasından gelir. Bu süreç, çok sayıda (kimizaman milyonlara varan) insanın defalarca tekrarladığı son derece çeşitli eylemlerin bir arada toplanmasından meydana gelen bir bütündür. Bu sürece katılan çeşitli bireylerin çeşitli eylemleri de, üstelik, birbirinden farklı koşullar içinde yürütülür. Ayrıca, her çaba, (örneğin iş) en çeşitli edimlerden meydana gelir. Bu çabalar, insanı çevreleyen maddî evreni çeşitli tarzlarda etkiler. O da bu çabalara çeşitli biçimler verir. Bunlar, çeşitli tarzlarda birbirine girişen çeşitli cinsten yanıtlar [réponses = cevaplar], uyarıcılardır. İşte, ancak soyutlamaya başvurularaktır ki, tekrarlanmaya elverişli insan eylemlerinin bütün bu girişikliğinin içinden çıkılabilir ve incelenen durumda rolü olan düzenli-oluşların neler olduğu ortaya konulabilir.

Soyutlama, ikincil [tâli], beklenmedik, yani ancak zaman zaman, "raslantıyle" meydana gelen ne varsa hepsini zihinde elemek ve belirli koşullar içinde boyuna meydana gelenleri, boyuna tekrarlananları, yani esas olanı, başka deyişle zorunlu olanı ortaya çıkarmaktır. Soyutlama, aynı zamanda, birbirine girişen, birbiriyle kesişen

[façons], aksiyonun pratiği içinde, başka deyişle insanın dış evrenle teması sonucu meydana gelmiş olması olgusuyla açıklar.

çeşitli unsurları ve çeşitli ilişkileri (oranları) titizlikle ayırdetmek ve belirli koşullar içinde özgül olanları seçip ayırmaktır. Araştırmanın konusu ne kadar karmaşık olursa, esas unsurlarla sarmaşan ek unsurlar öylesine bol, incelenen sürece katılan esas unsurların sayısı öylesine çok ve soyutlamanın bilimsel araştırmadaki önemi öylesine büyük olur. Soyutlamanın ekonomi politikte ayrı bir önem taşıması bundandır.

Ekonomi politikte soyutlamayı dosdoğru yürütmek de ayrıca güçtür. Ekonomi politik, gerçekten de, deneylemenin yardımına başvuramaz. Oysa, deneylemeden yararlanan bilimlerde, soyutlama bununla kolaylaşır. Deneyleme, incelenen sürecin sâhiden oluşumundan ikincil unsurları elemeye (örneğin, bir fiziksel ya da kimyasal sürecin oluşumu, değişmeyen ısı ya da değişmeyen basınç koşulları içinde gözlenir) ve çeşitli kurucu unsurları ayırdetmeğe (örneğin, araya giren bir katalizörün, kimyasal reaksiyonun oluş sürecindeki etkisi incelenir) imkân verir. Deneyleme, böylelikle, incelenen süreçte esas unsur ve ilişkilerin neler olduğunu gözleyebilme olanağını sağlar. Bu da, zihinsel soyutlamanın dosdoğru yürütülmesine imkân veren bir esas olur ki, soyutlama, incelenen sâhiden süreçlerin asıllarına uygun yansıları halini alır. Ekonomi politikte bu imkânsızdır; çünkü ekonomik süreç, insan eylemlerinin ve insanlar arasındaki ayrıştırılmaz ilişkilerin incelenen sosyal kuruluşun aksiyon tarzını belirleyen bir bütünü halinde oluşur.

Deneylemeden yeterince geniş bir ölçüde yararlanma imkânsızlığından ötürü (18), ekonomi politikte bilimsel

(18) İlerde göreceğimiz gibi, bu, deneylemeyi ekonomi politiğin metodundan büsbütün atmak gerektiği anlamına gelmez. Ama yine de, deneylemeye ancak kimi özel süreçler için başvurulabilir ve, bundan ötürü, bu yoldan, bilimsel soyutlama için çıkış noktası olarak değil, sadece, bilimsel araştırmanın somut sonuçlarını bir ölçüde gerçekleme âleti olarak yararlanılabilir. Kaldı ki, bu sınırlı alanda bile deneyleme ancak sosyalizm koşulları içinde daha geniş bir anlam kazanır. Bu konu için daha aşağıda 60-63 üncü sayfalara bk.

soyutlama, incelenen sürecin *karşılaştırmalı gözlem*'ine [observation comparative = mukayeseli müşahede] ve *çözümleme*'sine [analyse = tahlil] dayanır ki, bu, az ya da çok genel, az ya da çok esaslı unsur ve ilişkileri, ikincil (başka deyişle beklenmedik) unsurlardan ayırmak (kimi zaman denildiği gibi zihinle tecridetmek) tir. Karşılaştırmalı gözleme dayanan soyutlama, sâhici süreçlerin asıllarına uygun yansısını elde etmede, deneylemeden yararlanan soyutlamadan pek çok zor bir araçtır. Bu iş, çözümsel [analytique = tahlilî] düşüncenin en iyi biçimde işlemesini zorunlu kılar. *"Ekonomik biçimlerin çözümlenmesi* - der Marx - *mikroskoptan ya da kimyanın sağladığı reaktiflerden yararlanamaz. Soyutlama burada âlet hizmetini görebilecek biricik güçtür"* (19).

EKONOMİK KATEGORİLER, EKONOMİ POLİTİĞİN KANUNLARI VE EKONOMİK TEORİLER

Bilimsel soyutlamadan ekonomi politikte yararlanmanın sonucu, ekonomik sürecin belirli koşullar içinde kendini gösteren unsurlarının genel, ortak özgülüklerini [propriétè = hassa], yani belirli kimi ekonomik edim ve ilişkilerde (ki, biliyoruz, bunlar boyuna tekrarlanan insan eylemlerine de indirgenebilirler) ortak özgülükleri anlatan soyut kavramların yaratılmasıdır. Bu soyut kavramları *ekonomik kategoriler* (20) diye adlandırıyoruz. Bunlar,

(19) *Karl Marx, Le Capital*. birinci kitap, tome I, éd. cit., p. 18.

(20) "Kategori" terimi türlü anlamlarda kullanılıyor *Aristot*'un mantığa getirdiği bu terim, başlangıçta *"önerilenin niteliği"* anlamına geliyordu. Sonradan çeşitli filozoflar bu terime türlü anlamlar verdiler. (Bu konuda bk: *T. Kotarbinski*, [Polonya dilinde] *"Bilgi teorisi, formel mantık* [surî mantık] *ve bilimler metodolojisi üzerine temel bilgiler"*, Lwow 1929,

iş, mübadele, mal [*], değer, para, fiyat, piyasa, sermaye, faiz, ücret, toprak rantı v.b. gibi kavramlardır. Bu kategoriler, gerek, örneğin iş ve mübadelede olduğu gibi, belirli koşullar içinde boyuna tekrarlanan eylemlerin, gerek, değer, sermaye, ücret, faiz, toprak rantı gibi, be-

s. 59-60. *Marx,* "kategori" terimini, bizim verdiğimiz anlamıyle, geniş olay sınıflarını tanımlayan soyut kavramları belirtmek için sık sık kullanıyordu. Bu anlam, "kategori" terimiyle *"olaylar sınıfı"*nı anlatan bugünkü kullanışa uygundur (örneğin, ekilebilir toprakların çeşitli kategorileri, belirli bir endüstrideki işçilerin kategorileri v.b. gibi).

[*] [Türkçe çevirinin birinci cildinde, Fransızca *"bien"* sözcüğünü, eski karşılığı olan *"mal"* yerine *"ihtiyaç maddesi"* deyimiyle, *"marchandise"* sözcüğü ile çoğulunu da, eski karşılıkları olan *"metâ"* ve *"emtia"* yerine *"mal"* ve *"mallar"* sözcükleriyle karşılamıştık (Bk. Türkçe çeviri, cilt I, s. 10, dipnotu). Çünkü, mal sözcüğünün kaplamı *"insanların ihtiyaçlarını gidermeye yarayan her türlü maddî araç"* genişliğinde değildi. Üstelik, bu sözcük zamanla *"metâ"* sözcüğünün yerini almıştı. Dahası, metâ ve emtia sözcükleri, artık oldukça arınmış olan bugünkü Türkçemizle bağdaşamıyacak derecede araptı. Eğitimden arap yazısıyle geçmiyenler, söylenişleri de bozuyor, örneğin *"meta, emtiya, metayı, emtiyayı"* diyorlardı. *"Metâ"* ya da çoğulu olan *"emtia"* sözcüğünün, bilimsel ekonomi politikte, yalnızca kapitalist üretim tarzına özgü bir kategorinin adı olduğunu, yaptığımız sözkonusu değişikliğin, bundan ötürü, bilimsel ekonomi politiğe aykırı düştüğünü söyliyenler oldu. Oysa, "marchandise", "metâ", "emtia", "mal", yalnızca kapitalizme özgü bir kategori değil, pazar için üretime özgü bir kategoridir. Marx, *"Onu* [kapitalist üretim tarzını, T.Ç.] *öteki üretim tarzlarından ayıran, mal* [lar] [marchandises = emtia] *üretiminde bulunması olgusu değildir; ürününün belirgin ve kesin karakterini meydana getirenim bir mal* [marchandise = metâ] *olması olgusudur."* demiştir. (Bk. s. 36'ya. *Kapital*'den aktarılan metin). *Engels* de: *"Ama, mal*[ların] [marchandises = emtia] *mübadelesi bizi, İsa'dan önce, Mısır'da 3500 belki 5000, Babil'de 4000 belki 6000 yıl gerilere götüren tarih-öncesi bir döneme kadar dayanır"* der. (Bk. Türkçe çeviri, cilt I, s. 82'nin 29 sayılı dipnotuna alınmış olan parça). Bu nedenlerle fransızca *"bien"* karşılığı olarak *"mal"* yerine *"ihtiyaç maddesi"*, *"marchandise"* ile çoğulunun karşılıkları olarak da *"metâ"* ve *"emtia"* yerine *"mal"* ve *"mallar"* demekte ısrar ediyoruz. T.Ç.]

lirli koşullar içinde boyuna meydana çıkan ekonomik ilişkilerin genel özgülüklerini temsil ederler. Ekonomik kategoriler, demek ki, sâhici ekonomik sürecin özel yanlarını genelleştiren soyutlamanın sonucudur.

Ekonomi politik, ekonomik kategoriler arasında belirli koşullar içinde boyuna meydana çıkan bir takım ilişkileri [oranları] ortaya koyar. Böylelikle, *ekonomi politiğin* genel, soyut *kanunları,* yani belirli ekonomik kanunların aksiyonlarını belirten anlatımlar [énonciations = ifadeler] [*] meydana gelir. Böylesi kanunlara örnek olarak, piyasada fiyat ile alıcı ve satıcının belirli bir miktar malı belirli bir fiyatla değişmeye eğilimli olmaları olgusu arasındaki ilişkileri anlatan "arz ve talep" kanunu, çeşitli mallardaki sosyal iş miktarı ile bu malların mübadele oranı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan değer kanunu, serbest rekabetli bir kapitalizmde kapitalistlerin ulaştıkları kâr oranları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan ortalama kâr oranının meydana geliş kanunu gösterilebilir. Bu kanunlar bilimsel soyutlamadan yararlanarak da ortaya konur. Şüphe yok ki, burada, ekonomik sürecin unsurları arasında gerçekte kurulan ilişkilerden, ele alınan koşullar içinde ikincil olanın, esaslı olmayanın elenmesi sözkonusudur (örneğin, ortalama kâr oranının meydana geliş kanunu inceleme konusu ise, çeşitli alanlara sermaye yatırımlarının az ya da çok önemde rizikolara sebeb olması ya da bu yatırımların çeşitli gerçekleşme sürelerini gerektirmesi - kapitalistler arasındaki rekabet sürecinde esaslı olmamasından ötürü - hesaba katılmaz). Böylelikle, sâhiden ekonomik süreçte meydana çıkan düzenli-oluşlar, ekonomik kategoriler arasında soyut ilişkilermişçesine alınır.

Böylelikle elde edilen soyut kanunlar, sonunda, belirli bir mantıkî sistem halinde biraraya getirilir. Böylesi sistemlere *ekonomik teoriler* diyoruz. Ekonomik teoriler,

---

[*] [Bk. 'Ekonomik kanunlar ve ekonomi politiğin kanunları", Türkçe çeviri, cilt I, s. 63-64. T.Ç.]

ekonomik sürecin oluşumunun yalınlaştırılmış bir görüntüsünü verirler. Bu tabloda sadece belirli koşullar içinde esas olan yer alır; ikincil, raslantıyle meydana gelen olaylar biryana bırakılır. Örneğin, değer teorisi, ürünlerini mübadele eden üreticiler arasında kurulan ekonomik ilişkilerin yalınlaştırılmış, soyut bir tablosunu verir; konjonktür çevrimi [cycle de la conjoncture] teorisi, kapitalist ekonomide yeniden-üretim sürecinin çevrimsel [cyclique = devrî] oluşumunun bir tablosunu gösterir, v.b.

TEORİK MODELLER

Ekonomik teoriler, soyut kanunların hangi koşullar içinde doğru [vraie =sahih] olduklarını ve belirli bir tarzda birbirlerine bağlandıklarını, özellikleri açıklayarak, belirtirler. Bir ekonomik teoride yeralan koşulların böylesine belirtilmesi, o ekonomik teorinin ön-varsayım [présuppositions] larını (ya da hipotezlerini = varsayım] meydana getirir. Bu tür ön-varsayımların (ya da hipotezlerin) biraraya gelmesiyle meydana gelen bütünlere, son zamanlarda *teorik ekonomik modeller* demek âdet oldu (21). Böylece, serbest rekabetli kapitalizm modelinden, yani bütün kapitalistlerin serbest rekabet koşulları içinde hareket ettikleri soyut bir kapitalist üretim ilişkileri tablosundan ya da örneğin bütün üretim araçlarının özdeş [aynı] bir zaman süresinde yıprandığı belirli bir üretim süreci modelinden, nihayet ya da biriki-

(21) Ekonomi politikte teorik modeller konusunda, *Tjalling C. Koopmans*'ın *"Three Essays on the State of economic Science"* [Ekonomi politik biliminin durumu üzerine üç deneme] adlı eserine bakınız (New York 1957, s. 142-144). Adı geçen eserde *Koopmans "Kavramsal [conceptuel] modeller (..) bir gerçeğin her zaman daha karmaşık olan çeşitli yanlarını yalınlaştırılmış biçimde belirtmeğe yönelirler."* der (s. 142).

min boyuna millî gelirin belirli bir yüzdesine uygun düştüğü birikim süreci modelinden v.b. söz açılır. Ekonomik teoriler ve bunlara uygun düşen modeller, çoğu hallerde, örneğin para teorisi, toprak rantı teorisi gibi, ekonomik sürecin belirli bir kısmına ya da belirli bir yanına değgindir. Şu var ki, ekonomi politik, herbir sosyal kuruluş için, kuruluşun aksiyon tarzının tümünü soyut bir tarzda kavrayacak genel bir teori kurmak ister. *Sosyal kuruluşun ekonomik teorisi* işte budur. Bu türden bir teori şimdilik kapitalist üretim tarzı için sözkonusudur (22).

Ekonomi politiğin soyutlamaları - ekonomik kategoriler, ekonomi politiğin kanunları ve ekonomik teoriler - esas olanı ikincil olandan ayıran ve ayırt eden genellemenin mantıkî sürecinin sonucu olarak ortaya çıkar. Bundan ötürüdür ki, bu soyutlamalar, sâhiden ekonomik sürecin özgülük ve düzenli-oluşlarının sadece yalınlaştırılmış görüntüsünü değil, aynı zamanda derinleştirilmiş bir görüntüsünü de verirler (23). Bu soyutlamalar, gerçekten de, ekonomik süreçte meydana çıkan ve gerçeğin içinde karmakarışık, gölgelenmiş, doğrudan doğruya seçilip ayırdedilmesi imkânsız bir halde yeralan esas çizgileri ve esas ilintileri kavrarlar. Şu var ki, böyle olabilmesi, ancak, soyutlama sâhiden ekonomik süreci yansıttığı yada, aynı zamanda, incelenen koşullar içinde esaslı olan ne varsa hepsini ayırıp, ikincil olanların hepsini bir yana attığı zaman mümkündür. Bundan ötürüdür ki, ekonomi politiğin soyutlamaları - ampirik olayları inceleyen her bilimde olduğu gibi - keyfe bağlı olamaz. Bu soyutlamalar, zihnin öznel [sübjektif] yapıp yakıştırmaları değil, eko-

(22) *Karl Marx*'ın *Kapital*'inde kapitalist üretim tarzının teorisi yeralır.

(23) *Lenin*'in belirttiği gibi, bu, bütün bilimsel soyutlamalar için geçerlidir: *"Madde soyutlamaları, doğa kanunu, değer v.b. soyutlamaları, bir sözcükle (doğru, ciddî olan, keyfe göre olmayan) bütün bilimsel soyutlamalar, doğayı daha derinlemesine, daha bağlılıkla, daha eksiksiz yansıtırlar"* (Cahiers philosophiques, éd. cit., p. 142).

nomik sürecin nesnel [objektif] özgülüklerinin verileri, bu özgülüklerin asıllarına uygun anlatıları [ifadeleri] olmalıdır (24).

---

(24) Ekonomi politikte soyutlamaların, ekonomik çabada bulunan kişinin psişizminin ya da "tercih mantığı"nın genel düşüncelerinden [mülâhazalarından] çıktığını kabul eden ve ekonomik kategorilerini, ekonomik sürecin tarihsel oluşumunu hesaba katmaksızın anlatan sübjektivist yönelimin çeşitli türlerinin dayandığı metodolojinin yanlışlığı buradan gelir. Ekonomik sürecin tarihsel karakterini kabul etmekle birlikte, soyutlamalarını, yine de, aynı zamanda bilginin öncel [apriori = kabli] kategorileriymiş gibi, idealist bilgi teorisine dayıyarak anlatan ve böylece bu soyutlamaların nesnel gerçekle ilintisini bir kez daha kesen yönelimlerin metodolojisi de yanlıştır. *Max Weber*'in *"düşüncel tipler"* [types idéaux = iftikârî enmûzeçler] dediği şeyi bu vesile ile hatırlatmak iyi olur. *Weber*, ekonomi politikte ve sosyolojide ekonomik sürecin esas diye gördüğü kimi çizgilerini kapsayan soyut modeller yaratılmasını öğütler. Bu modellere düşüncel tipler adını verir ve, örnek olarak, kapitalizm, feodalite, *"şehir ekonomisi"*, zenaat tiplerini sayar. *Weber*, bu düşüncel tipleri, boşlukta meydana gelen bir fizik reaksiyonu modeliyle bir tutar (*Wirtschaft und Gesellschaft* [Ekonomi ve toplum], 3 üncü baskı, Tuebingen 1947, s. 10) *Marx*'ın eserine de *"düşüncel tipler yapılışının en önemli örneği"* diye atıfta bulunur (*Die "objectivität" sozialwissenschaftlicher und Sozialpolitischer Erkenntnis. Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* [Sosyal bilimlerde ve sosyal politikada bilginin "nesnellik"i, Bilim teorisi üzerine derlenmiş denemeler], Tuebingen 1922, s. 204). Düşüncel tipler metodolojisi, incelemiş olduğumuz ve *Marx*'ın yararlandığı bilimsel soyutlamaya dayanan teorik ekonomik modellerle bir benzerlik gösterir. Bu benzerlik, özellikle, düşüncel tipler soyutlamasının, ekonomik sürecin sâhiden, tarihsel oluşumuna dayanmasında ve klasik ekonomi politik ile sübjektivist yönelimin antihistorik soyutlamasına karşı olmasında görülür. Şu var ki, *Weber*'in esas diye aldığı ve (kendi deyişiyle) *"tekyanlı olarak belirgin hale konulmuş"*) modele konulması gereken çizgiler iyice seçilememektedir. Verdiği kimi örneklerden, burada, -yukarıda kabul ettiğimiz varsayımlara göre olduğu gibi- raslantıya dayanan çizgiler bir yana atılarak, boyuna tekrarlanan karakterlerin sözkonusu olduğu sonucu çıkıyor. *"Soyut ekonomik teori"*ye uygun düşen düşüncel tipi

EKONOMİ POLİTİKTE SOYUTLAMANIN TARİHSEL TEMELİ

Demek öyleyse, ekonomi politiğin soyutlamaları, ekonomik sürecin sâhiden, tarihsel oluşumuna dayanmalı ve bu oluşuma uygun düşmelidir. Bundan çıkan sonuç, ekonomi politik soyutlamalarının - kategoriler, kanunlar ve teoriler - tarihsel olduğu kadar mantıkî bir karakteri bulunduğudur: mantığa dayanan bir çözümleme ve genelleme sürecinin ürünü olmalarından ötürü mantıkî, tarihsel bir gelişme biçiminde oluşan sâhiden ekonomik sürece uygun düşmeleri bakımından da tarihsel. Engels, bunu şu sözleriyle iyice açıklıkla anlatır: *"... Mantık yolu (...) gerçekte tarihsel yoldan başka bir şey değildir; sadece, tarihsel biçimden ve düzen bozucu raslantılardan sıyırılmış olarak. Düşünceler dizisi tarih neyle başlıyorsa onunla başlamalı, sonraki gelişmesi de, tarihin akışının, soyut ve teorik olarak tutarlı bir biçimde, yansısından başka birşey olmamalıdır. Düzeltilmiş* [*tashih edilmiş*] *bir*

tanımlama tarzı buna bir örnektir. *"Bu* -diyor- *bize, mübadele ekonomisine dayanan bir sosyal örgütte, serbest rekabette ve iyicene rasyonel bir çabada mal piyasasında meydana gelenin düşüncel bir görüntüsünü verir."* (s. 190). Bu, teorik ekonomik model kavramına apaçık uygun düşmektedir. Ama, aynı zamanda, idealist ve yeni-Kantçı bilgi teorisinin ve benimsediği metodolojinin etkisi altında, *Weber,* düşüncel tiplerin yapıntı [fictif = musannâ] ve salt bulgusal [heuristique] karakterini belirtmekte ve bunları sâhiden tarihsel süreçlerin yansıları olarak almamaktadır. Düşüncel tiplerin meydana getirilmesi için, karakterlerin, *"kültürel"* değerleri açısından, *"taşıdıkları anlamlara"* [signification] göre seçilmesini öğütlüyor olacak (loc. cit., p. 192-193, 195, 203-204). Düşüncel tiplerin meydana getirilmesi için gerekli karakterlerin seçilmesinde yol gösterecek ölçütler üzerinde *Weber*'in de açık seçik bir görüşü şüphesiz yoktu. Zaten, görüşü, ekonomi politikte teorik modeller meydana getirme yolunda boşa çıkmış bir girişimden başka nedir ki!

yansı, ama, tarihin gerçek akışının kendisinden çıkan kanunlara göre düzeltilmiş bir yansı..." (25).

Bundan ötürüdür ki, ekonomi politiğin kategorilerinin, kanun ve teorilerinin, yansıttıkları sâhiden sürecin kaplamına uygun düşen belirli bir tarihsel kaplamları vardır. "*Ekonomik kategoriler* - der Marx - *sosyal üretim ilişkilerinin teorik ifadelerinden, soyutlamalarından başka birşey değildir (...) Bundan ötürürü bu düşünceler, bu kategoriler, ifade ettikleri ilişkilerden daha çok sonsuz değillerdir. Bunlar tarihsel ve geçici ürünlerdir.*" (26).

Ekonomik kategorilerin tarihsel kaplamı, bu kategorilerin temsil ettiği olayların meydana geldiği özgül koşulların kaplamına tastamam uygun düşer. Marx bu olguya şu cümlelerle dikkati çekiyor: "*Bunun gibi, bundan önce gözden geçirdiğimiz kategoriler de tarihsel bir özellik taşırlar. İş ürününün mal haline dönüşebilmesi için belirli tarihsel koşulların yerine gelmiş olması gerekir. İş ürünü, örneğin, yalnızca üreticisinin ihtiyaçlarını karşılamaya ayırıldığı [tahsis edildiği] sürece mal haline gelmez (...). Öte yandan, paranın sahneye çıkabilmesi için, mal mübadelesinin önceden mal dolaşımı biçimini almış olması gerekir (...). Sermaye için böyle değildir. Sermayenin varlığının tarihsel koşulları mal ve para dolaşımına tekabül etmez.* [*Sermaye*], *üretim ve yaşama araçlarını ellerinde tutanların, piyasada iş gücünü satmak üzere gelen serbest emekçilerle karşılaştıkları yerde meydana gelir ve bu tarihsel koşul yepyeni bütün bir dünyayı içinde saklar. Sermaye, o anda, sosyal üretimin bir çağı olarak, kendini ilân eder.*" (27).

---

(25) *F. Engels, Contributions à la critique de l'économie politique de Karl Marx* [Karl Marx'ın Ekonomi politiğin tenkidine katkı], dans, K. Marx et F. Engels, Oeuvres Philosophiques, éd., cit., p. 80-81.

(26) *K. Marx, Misère de la philosophie* [Felsefenin sefaleti], Editions Sociales, Paris 1946, p. 88.

(27) *K. Marx. Le Capital,* birinci kitap, tome I, p. 172-173

Bu, ekonomi politiğin kanunları ile ekonomik teoriler için de geçerlidir. Ekonomi politik kanunlarının, yansıttıkları ekonomik kanunlara tastamam uygun düşen tarihsel bir kaplamları vardır. Değer kanunu, tarihte, pazar için üretim ve bu tür üretimin nesnel kanunları kadar gerilere gider. Artık-değer kanunu da, kapitalist üretim ve artık-değer yaratma nesnel süreci kadar. Oysa, para dolaşımı kanunu, para dolaşımının ve buna bağlı düzenli- oluşların varolduğu bütün süreyi kaplar. Ekonomik teoriler için de durum birdir. Fiyat kuruluşu kanunu ancak mal mübadelesinin para aracılığıyle olduğu tarihsel koşullar içinde uygulanma konusu olur. İşçi ücreti teorisi ancak ücretli işçiliğin meydana çıktığı tarihsel koşullar içinde uygulanır, v.b. Ekonomik teorilerin de, demek ki, tıpkı ekonomik kategorilerin olduğu gibi, belirli bir tarihsel kaplamları vardır.

Ekonomi politiğin soyutlamaları, demek ki, sâhiden sürecin özgülüklerinin ve düzenli-oluşlarının mantıkça işlenmelerinin ürünüdür; bu sürecin kendisi ise tarihsel bir gelişmeye tâbidir. Ekonomi politiğin soyutlamaları, bu süreci, gelişmesinin belirli bir düzeyinde kavramaya ve bu süreçteki esaslı yanları seçip ayırmaya imkân verir. Ama, bu aşama yerini bir sonraki gelişme aşamasına bıraktı mı, bütün değerini yitirir. Bu gelişme düzeyleri, her şeyden önce, sosyal kuruluşlardır. Gerçekten de, sosyal kuruluşlardan herbirinin kadrosu içinde ekonomik kanunların aksiyonları, incelenen kuruluşun aksiyon tarzını meydana getiren belirli bir bütün halinde birleşirler. Bundan ötürü, ekonomi politikte soyutlama, esas olarak, belirli bir kuruluşun ekonomik kategorilerini ve özgül kanunlarını çıkarıp ayırmaya yönelir; bu kuruluşun *esas ekonomik kategorisi*'ni ortaya koyar ve buna uygun düşen esas kanunu (kuruluşun nesnel *esas kanunu*'nun ekonomi politik bilimindeki soyut yansısını) formülleştirir. Örneğin, kapitalist kuruluşta esas ekonomik kategoriyi meydana getiren artık-değerdir; esas ekonomik

kanun da artık-değer kanunudur. Bunlar, kapitalizm ekonomi politiğinin başlıca, esas bilimsel soyutlamalarıdır.

Ekonomi politiğin metodunu incelerken Marx: *"Örneğin, bütün üretimin ve bütün hayatın kaynağı olan toprağa değgin olduğu için toprak rantından, toprak mülkiyetinden ve giderek belirli bir kararlılığa varmış her toplumun ilk üretim biçiminden - tarımdan - işe koyulmaktan daha tabiî birşey yokmuş gibi görünür. Oysa, bundan daha yanlışı olamaz (...). Burjuva toplumunda bu tersinedir. Tarım, gittikçe endüstrinin basit bir dalı olmaktadır ve tamamiyle sermayenin egemenliği altına girmiştir. (...) Ama, toprak-rantı sözkonusu olmaksızın sermayenin ne olduğunu anlamak mümkündür. Sermaye, burjuva toplumunun herşeye hâkim ekonomik gücüdür. Varış noktasını olduğu gibi çıkış noktasını da, zorunlu olarak, sermaye meydana getirmektedir ve toprak mülkiyetinden önce açıklanması gereklidir."* (28). Sonuçla meydana çıkmaktadır ki, kapitalist sosyal kuruluşun esas ekonomik kategorisi sermayeyi doğuran artık-değerdir. *"Kapitalist üretim tarzını [ötekilerden] özellikle ayıran, doğrudan doğruya ereğinin ve belirleyici motorunun artık-değer yaratmak olmasıdır"* (29). Feodal kuruluşta başka türlüdür. Onda çıkış noktasını toprak mülkiyeti temsil eder; esas ekonomik kategori de toprak rantıdır. *"Toprak rantının ne olduğu bilinirse, haracı, ondalığı anlamak mümkündür"* (30) diyor Marx.

Şu var ki, ekonomi politiğin soyutlamaları, çeşitli sosyal kuruluşların tarihsel kaplamlarını kısmen aşar;

---

(28) *K. Marx. Introduction à la critique de l'économie politique* [Ekonomi politiğin tenkidine giriş], *dans Contribution à la critique de l'économie politique* [Ekonomi politiğin tenkidine katkı'da]. éd., cit., p. 170-171.

(29) *Le Capital*, üçüncü kitap, tome VIII, éd., cit., p. 255.

(30) *Introduction à la critique de l'économie politique* [Ekonomi politiğin tenkidine giriş] *dans Coutribution à la critique de l'économie politique* [Ekonomi politiğin tenkidine katkı'da] éd., cit., p. 169.

tarih alanından yine ayrılmamakla birlikte, ekonomik sürecin belirli sosyal kuruluşlarda ortak özgülüklerine ve düzenli-oluşlarına da uzanır. Ekonomi politiğin buna uygun düşen kategori, kanun ve teorileri buradan ortaya çıkar. Ekonomik değer kategorisi ya da değer kanunu bu türden bir soyutlamadır. Değer kategorisinin her ne kadar kapitalist sosyal kuruluştan daha geniş bir tarihsel kaplamı varsa da, bu kategori kapitalizmi anlayabilmek için zorunludur. Gerçekten de, kapitalist rejimde bütün üretim pazar için üretimdir. *"Onu öteki üretim tarzlarından ayıran, mal üretiminde bulunması olgusu değildir; ürününün belirgin ve kesin karakterini meydana getirenin bir mal olması olgusudur"* diyor Marx (31). Daha önceki sosyal kuruluşlarda pazar için üretim, sosyal üretimin az ya da çok önemli kesimlerini kapsar; kapitalist üretim tarzında ise bütün üretim mal üretimidir ve öyleyse aynı zamanda değer üretimidir. Kapitalist üretim tarzının esas ekonomik ilişkisi de - ücretli işten yararlanmak ve artık-değer yaratmak - pazar için üretim ilişkisi karakterindedir. Bundan ötürüdür ki, kapitalist kuruluşun ekonomik sürecini anlamak için, mal ve değer ekonomik kategorileri zorunludur. Ancak bu kategoriler sâyesindedir ki artık-değer ekonomik kategorisini tanımlamak mümkün olur. Demek oluyor ki, çeşitli sosyal kuruluşların kadrolarını aşan ve ekonomik sürecin birden çok sosyal kuruluşta kendini gösteren yanlarını kapsayan soyutlamalar zorunludur.

Nihayet, ekonomi politik, genişliği bütün sosyal kuruluşları kapsayan ve sonuçla ekonomik sürecin tarihsel gelişmesinin bütün düzeylerinde kendini gösteren en genel kimi yanlarını yansıtan daha da geniş soyutlamalar meydana getirir. Bu türden soyutlamaya, iş, iş araç ve nesneleri, üretim güçleri ve üretim ilişkileri, basit ve genişletilmiş yeniden-üretim, üretim araçları ve tüketim araçları v.b. gibi ekonomik kategoriler girer. Bu en genel

(31) *Le Capital,* üçüncü kitap, tome VIII, éd., cit., p. 254.

kategorilerden, üretim gücleri ve üretim ilişkileri gibi kimileri, sosyal gelişmenin genel kanunlarını tarihsel maddeci teori biçiminde formülleştiren sosyoloji alanına da girer.

EKONOMİ POLİTİĞİN SOYUTLAMALARI VE EKONOMİK SÜREÇLERİN SOMUT KARAKTERİ

Bir sosyal kuruluşun esas ekonomik kategorisinin tanımlanması ve esas ekonomik kanununun formülleştirilmesi son derece ileri götürülmüş bir soyutlamayı gerektirir. Üretim araçları mülkiyetinin karakterine doğrudan doğruya bağlı olmayan ne varsa hepsi ikincil olduğu için, bu soyutlama bunları bir yana bırakır. Üretim araçlarının mülkiyeti -bildiğimiz gibi [*]- sosyal kuruluşun temelini meydana getiren üretim ilişkileri dokusunun atkısıdır. Bu soyutlama, demek ki, belirli bir kuruluşta boyuna ortaya çıkmayan bütün unsurları bir yana bırakır. Kapitalist üretim tarzı için bu türden en evrensel ekonomik kategori sermayedir, yani üretim araçları mülkiyetinin kapitalist biçimidir; bunun sonucu ise artık-değer. Soyutlamanın bu düzeyinde, artık-değerin gerçekte gösterdiği çeşitli biçimler (kâr, faiz, toprak rantı) bir yana bırakılır. Bunlar, bu soyutlama düzeyinde yeri olmayan karmaşıklıklardır. Artık-değer ekonomik kategorisini soyutlamak sözkonusu olunca, sermayenin organik bileşiminin [composition = terekkübünün] çeşitli üretim dallarında birbirinden farklı olması ve malların fiyatlarının değerlerine tastamam uygun düşmemesi de pek önemli değildir. Artık-değerin kapitalistler arasında paylaşılması sözkonusu olunca esaslı olan bu problemler, artık-değer ekonomik kategorisi ve artık-değer kanunu sözkonusu

[*] [Bk. Türkçe çeviri, cilt I, s. 27 ve sonr. T.Ç.]

olunca esastan önem taşımamakla kalmazlar, yersiz bir karmaşıklık unsuru bile olurlar. Öteki sosyal kuruluşlar için de böyledir. Bunların aksiyon tarzlarının anlaşılması, son derece ileri götürülmüş bilimsel bir soyutlamayı gerektirir. Örneğin, feodal kuruluşun esas ekonomik kategorisi olan toprak rantı meydana konurken, toprak rantının gerçekte gösterdiği çeşitli biçimleri (haraçlar, ondalıklar, angaryalar v.b.) ve feodal ekonominin önemli bir sürü öteki yanlarını biryana bırakmak gerekir.

Çeşitli sosyal kuruluşlardan her birinin özellikle önemli ekonomik kategorilerini başarıyle soyutlamak, herbirinin ekonomik kanununu formülleştirmek ve, bu yolla da, bunların aksiyon tarzlarını anlamaya imkân veren anahtar elde edilmek istenirse, böylesine ileri götürülmüş bir soyutlama derecesi zorunludur. Çeşitli sosyal kuruluşların kaplamlarını aşan kategori ve kanunları, örneğin değer kategorisini ya da yeniden-üretim sosyal sürecine bağlı kategorileri meydana getirmek için de aynı derecede ileriye götürülmüş bir soyutlama zorunludur. Ne var ki, ekonomik sürecin esas yanlarını belirgin olarak ortaya çıkaran böylesi bir soyutlama, bizi, çıkış noktası olan sâhici ekonomik süreçten uzaklaştırır. Esas yanların belirgin halde meydana getirilmesi şu pahaya olur: gerçeğin birçok yanları ekonomik sürecin sâhiden oluşumunda kendini gösterdiği halde, ikincil, raslantılı sayılarak bir yana bırakılır. Bundan ötürü, soyutlamalar - ekonomik kategori, kanun ve teoriler - ekonomik sürecin somut gerçekliğinin canlı zenginliğiyle nitelenen sâhiden oluşumuyle doğrudan doğruya karşılaştırılamazlar. Öyleyse bu soyutlamalar, dolaysız bir gerçeklemeden de geçirilemezler.

Örneğin, artık-değer, sahici ekonomik süreçte artık-değer halinde ortaya çıkmaz. Tersine, üretimde ve ticarette elde edilmiş kâr, para sermayesi ödüncünden alınan faiz oranı, bir anonim şirket sermayesinden sağlanan dividant, ekilebilir toprakların çiftlik kirası ya da şehir

ve kasabalarda arsa kirası v.b. gibi çeşitli biçimlere bürünerek kendini gösterir. Bunun gibi, değer de gerçekte değer halinde ortaya çıkmaz: fiyat ve üretim mâliyeti biçimine bürünür.

EKONOMİ POLİTİĞİN SOYUTLAMALARININ İLERLEYİCİ SOMUTLAMASI

Son derecede soyut ekonomik kategorilerin gerçekle karşılaştırılması, demek ki, dolaysız mümkün olmamakta, bir takım ara dereceleri gerektirmektedir. Bu dereceler, teorik modele daha özel koşulları koymaya, genel soyutlamadan daha az genel, daha ayrıntılı bir soyutlamaya geçmeye değgindir. Örneğin, sermayenin genel incelemesinden daha ayrıntılı incelemesine geçilince, sermaye sâhiplerinin, endüstri işletmesi sâhipleri, tüccar, malî sermaye sahipleri, toprak sahipleri, gayrımenkul sahipleri, v.b. ne ayrıldıklarını hesaba katmak gerekir. Ya da, yine örneğin, değer ekonomik kategorisinin gerçekle karşılaştırılmasında, sermayenin organik bileşiminin çeşitli üretim dallarında birbirinden farklı olması, ürünlerin üretilip satıldığı piyasada rekabet, tekel ya da çeşitli oligopollerin (31 a) bulunabileceği olgularını hesaba kat-

(31a) "Oligopol" terimin neyi anlattığı daha ilerde, VII-nci bölümün 28 inci dipnotunda açıklanacaktır [*].

[*] [Kitabın VII nci bölümü, yalnızca IV üncü bölüme ayrılan bu cilde girmiyor. Bundan ötürü, sözkonusu dipnotunu buraya da aktarıyoruz. T.Ç.]:

"Oligopol diye, herbiri piyasaya bir dereceye kadar hâkim olabilecek, yani satılan ve satın alınan malın fiyatı üzerinde etkide bulunabilecek derecede önemli birden çok teşebbüsün yeraldığı bir duruma diyoruz. Bu, belirli bir piyasada yalnız bir teşebbüsün bulunduğu salt minopol ile, piyasadaki teşebbüsler sayısının, bunlardan tek tek herbirine piyasada oluşan sürece ancak azıcık [cüz'i] bir etkide bulunabilip, hiç-

malıyız. Aynı şekilde, daha dûn bir soyutlama düzeyinden daha ayrıntılı bir soyutlamaya geçişin de derece derece olması gerekir. Örneğin, artık-değerin kendini gösterdiği başlıca biçimleri, kâr, rant ve faiz olarak farklılaştırmak yetmiyebilir; bu biçimler daha özellikle belirtilmek ister. Faiz, kambiyo senetleri iskontosu, banka mevduat faizi, esham ve tahvilât, hipotekli borç ve irat senetleri faizleri, v.b. biçimler altında, toprak rantı ise, çiftlik kirası, ortakçılık, kâra ortaklık v.b. biçimleri altında incelenmek gerekir.

Ekonomi politiğin yüksek bir soyutlama düzeyindeki kanunları ile ekonomik teorilere gelince, - tıpkı ekonomik kategorilerde olduğu gibi - bunlar da doğrudan doğruya gerçeklenemezler. Gerçeklenmeleri, ekonomik kategorilerin gerçekle karşılaştırılmasında olduğu gibi, teorik modeller daha ayrıntılı koşullar yardımıyle zenginleştirilerek, daha az yüksek soyutlama düzeylerine inmeyi gerektirir. Artık-değer kanunu, kâr teorisi biçiminde, faiz teorisi biçiminde, toprak rantı, arsa rantı teorileri biçimlerinde v.b. biçimlerde somutlanmalıdır. Değer kanunu, üretim fiyatları teorisi, tekel ve oligopol fiyatları teorisi, milletlerarası ticaret fiyatları teorisi, mahallî fiyatların teşekkülü teorisi v.b. biçimlerinde somutlanmak ister. Soyutlama düzeyi ancak böylesine alçaltıldıktan sonradır ki, ekonomi politiğin formülleştirdiği kanun ve teorileri gerçeklemek mümkün olur (32).

---

birine piyasa fiyatına belirleyici etkide bulunma imkânını vermiyecek kadar çok olduğu serbest-rekabet arasında, ikisi arası bir durumdur."

(32) Bunun hesaba katılmaması, öteki teorik bilimlerde de olduğu gibi, ekonomi politikte, tanınmış mantıkçı ve filozof *Alfred North Whitehead*'in *"fallacy of misplaced concreteness"* [somutu yanlış yerde kullanma yanılgısı] olarak tanımladığı metodolojik bir yanılgıya götürür. Bakınız: *Science and the Modern World* [Bilim ve modern dünya], New York 1956, s. 523. Bu yanılgı, soyutlamaları yersiz olarak somut verilermiş gibi görmeye ve soyut kavram ve teorilerden somut sonuçlar çıkarmaya dayanır. *Marx*'ın *Kapital*'inin birinci cil-

Soyutlamanın bir üst düzeyinden bir alt düzeyine geçilirken, çok zaman bunu derece derece yapmak gerekir: teorik modele her seferinde gittikçe daha ayrıntılı yeni koşullar katılır. Örneğin, kapitalist yeniden-üretim ve birikme teorisini gerçeklemek için, malların gerek üretim fiyatlarıyle, gerek tekel fiyatlarıyla satıldığını, kapitalistler ile ücretli işçiler dışında "üçüncü şahıslar"ın, yani küçük-tâcir üreticilerin ya da hattâ doğal ekonomi koşulları içinde çalışan üreticilerin de bulunduğunu, bir

dindeki *"kapitalist birikmenin genel, mutlak kanunu"*nu ve bundan çıkan yoksullaşma teorisini gerçeklemeye kalkışıldığı zamanlar bu türden bir yanlış çokça yapılır (birinci kitap, cilt III, éd., cit., p. 87). Bu kanun ve bu teori, gerçekle doğrudan doğruya karşılaştırılmaya imkân vermiyen bir soyutlama düzeyinde formülleştirilmiştir. Kaldı ki, *Marx,* kendisi, bu kanunu ortaya koyduktan hemen sonra, *"Bu kanunun işleyişi, öteki bütün kanunlar gibi, özel koşullarca, tabii, değişikliğe uğratılır"* diye ekliyerek bu nokta üzerine dikkati çeker (a. k.). *Paul Sweezy* bunu büyük yetkiyle açıklıyor: *"Sözkonusu kanun, yüksek bir soyutlama düzeyine varılarak çıkarsanmıştır. Bu kanunu tanımlamak için kullanılan "mutlak" terimi "soyutlama"nın Hegelci anlamıyle alınmıştır; hiçbir anlamda geleceğe dair bir teşhis meydana getirmez." The Theory of Capitalist Developpement* [Kapitalist gelişme teorisi]. Londra 1946, s. 19. *Lenin* de bu sorunu aynı tarzda anlıyordu: *"Marx, sefaletin, insanı küçültücü durumun artıp ağırlaşacağından v.b. sözaçıyordu; ama aynı zamanda ters yönde etkide bulunan bir eğilimin varlığını da gösteriyor ve bu eğilimleri harekete geçirmeye tek yetenekli sahici sosyal güçlerin neler olduğuna da işaret ediyordu." (K. Kautsky'nin "Bernstein ve sosyal-demokrat program" adlı kitabının çözümlemesi, Eeuvres, tome IV, Polonya diline çevirisinden). S. G. Stroumiline,* kapitalist rejimde işçilerin gerçek ücretlerinin evrimiyle meydana çıkan eğilimin problemleri incelenirken somutlama zorunluğuna dikkati çekiyor. Bu konuda şöyle diyor: *"Soyut teori, böylesine büyük bir sosyal önemi olan bu problemi tüm tarihsel ve somut gerçekliğiyle çözmüyor. Kaldı ki, çözmeye çalıştığı zaman, spesifik ağırlığını daha kimsenin tartıp ölçmediği, yerine zamanına göre* birbiriyle çelişme halinde tam bir sıra eğilimle *karşılaştığı* için, kendiliğinden çözemez de" ([Rusça] *İş ekonomisi problemleri,* Moskova 1957, s. 547).

dış ticaret olduğunu, değişmez [sâbit] üretim araçları "mîat"larının çokluk bîteviye olmadığını, teşebbüslerin az ya da çok miktarda amortisman fonları ayırdıklarını, para dolaşımında değişiklikler meydana geldiğini, banka kredileri cihazının etkide bulunduğunu, Devletin vergi aldığını ve para ile harcamalarda bulunduğunu, sırasıyle gözönüne almak gerekir. Oysa, kapitalist yeniden-üretim ve birikim teorisi en genel ve en soyut tarzda formülleştirilirken bütün bunlar biryana bırakılır.

Soyutlama düzeyinin, teorik modele gittikçe daha ayrıntılı koşullar katarak, böylece alçaltılmasına *ilerleyici somutlama*, ya da *ardarda yaklaştırma* [approximations successives = tedricî takrib] diyoruz. Bu, ekonomi politiğin soyutlamadan sonra gelen ikinci araştırma davranışı, ekonomi politik metodunun bir tür ikinci uğrağı [merhalesi] dir. Bu davranış yeniden gerçeğe götürür, ama öylesine ki, incelenen koşullar içinde bu gerçekte esaslı olan ile ikincil olanı birbirinden ayırarak. Ekonomi politiğin metodu, soyutlama evresinden geçtikten sonra, ilerleyici somutlama yoluyle *artık daha iyi kavranmış* bir gerçeğe, soyutlama yoluyle mantıkî bir incelemeden geçirilmeden öncekinden daha iyi kavranmış bir gerçeğe geri döner. Wlodzimierz Brus bunu son derece doğru bir tarzda anlatıyor: *"Gerçeğin sâhici ve eksiksiz bir görüntüsünü verebilmek için, onu meydana vuran somut biçimlerden hareketle derinliğine dalmak ve, olayları çözümleyerek, yani soyutlama metodundan yararlanarak bu biçimlerin öz'lerine varmak, sonra da soyutlamadan somuta, gerçeği meydana vuran somut biçimlere, ama bu kez sahici öz'lerinin anlaşılmasıyle aydınlanmış biçimlere, bundan ötürü de çokyanlı bir bütünlük halinde örgütlenmiş, hayat dolu ve hayatla titreşen biçimlere doğru yolu ters yönde yürümek gereklidir"* (33).

---

(33) *W. Brus.* [Polonya dilinde] *"Marx'ın Kapital'inin ışığı altında diyalektik metodun kimi problemleri"*, *Karl Marx*'ın *Kapital*'inin birinci kitabının üçüncü baskısı dolayısiyle yapılan bilimsel toplantı, Varşova 1952, s. 195.

İLERLEYİCİ SOMUTLMAYA ÖRNEK OLARAK MARX'IN KAPİTAL'İ

Bu türden ilerleyici bir somutlamanın klasik bir örneğini Marx'ın *Kapital*'i verir. Bunu en iyi ve en açık seçik ışığa çıkaran Brus olmuştur: *"Daha ilerde,* Kapital'*in birinci cildindeki tüm açıklamalar, soyutlamadan, somutun gittikçe daha ileriye götürülmüş derecelerine doğru adım adım ilerleyen bir yolalışı gösterir; kapitalist birikimin tarihsel eğilimi isbatlanıncaya kadar süren bir yürüyüşü. Bununla birlikte,* Kapital'*in tüm birinci kitabı, kapitalizmin bu tablosunu belirli bir soyutlama düzeyinde verir. Gerçekten de bu, kapitalist üretim sürecinin katıksız biçimiyle çözümlenmesinden* [*analizinden*]*, kapitalist üretim ilişkilerinin* öz'*ünün bir çözümlemesinden başka birşey değildir. Marx burada sermayenin dolaşım sürecini ve (giderek) kapitalitst üretim ilişkilerinin* esas öz'*ünün olayların yüzeyinde kendini gösterdiği somut biçimleri soyutlar.* Kapital'*in II nci cildinde, sermaye dolaşımı sürecinin çözümlemesi yapılır ve ancak III üncü ciltte dir ki kapitalist üretim süreci toptan ele alınarak, yani üretim süreci ile dolaşım sürecinin bütünlüğü içinde, kapitalist ilişkilerin muhtevası ile bunların somut (fetişleştirilmiş) biçimlerinin bütünlüğü içinde ele alınarak çözümlemesine girişilir. Ayrıca, III üncü kitapta olduğu kadar II nci kitapta da Marx'ın açıklamaları soyuttan somuta bir geçişe dayanır"* (34).

(34) S.g.e. s. 192-193. *Henryk Grossman* da, *Marx*'ın *Kapital*'indeki bu ilerleyici somutlamaya dikkati çekiyor. *"Das Akkumulations-und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems* [Kapitalist sistemin birikim ve çöküş kanunu] adlı kitabının (Leibzig 1929) önsözünde şöyle yazıyor: *"Araştırmaların konusu ampirik veri olan olaylar dünyasıdır. Bu dünya, şüphesiz, dolaysız anlamaya imkân vermiyecek derecede çok karmaşıktır. Ona ancak ilerleye ilerleye yakla-*

Soyutlamanın üstün düzeylerinden, ilerleyici somutlama (ardarda yaklaştırma) yoluyle, daha dûn düzeyle-

---

şılabilir. Bu amaçla, bilgi konusunu öz yapı*'sıyle (Kernstruktur) öğrenmeye imkân veren birçok yalınlaştırıcı varsayımlara [suppositions] başvurulur. Marxçı yaklaşmalar yönteminde [procédé]* ilk bilgi düzeyi işte budur. (...) *Demek açıktır ki, bu yapıntı [fictif = musannâ] varsayımlarla, ampirik gerçekten bir an için uzaklaşılır; sözkonusu olan sırf bu gerçeği açıklamak olduğu halde. Bundan çıkan sonuç, böylelikle elde edilen bilginin ancak* geçici *bir karakterde olabileceği, bilginin bu birinci düzeyini, bu kez son ve kesin, ikinci bir düzeyin izlemesi gerektiğidir. Her yalınlaştırıcı varsayımı, bunu izleyen bir* düzeltme*'yi, daha önce bir yana bırakılan unsurları gözönünde tutan bir düzeltmeyi gerektirir ki, araştırma, bütünüyle olayların karmaşık dünyasına bu sâyede gitgide yaklaşır ve sonunda ona uygun düşmekle sonuçlanır"* (s. VI-VII). *Grossman,* iki ya da üç kere yapılan bu tür bir yaklaştırmaya *Marx*'ta sıkça rastlandığını belirtiyor (s. VIII). Marx metodunun -bilim olarak ekonomi politik metodunun- bu tamamiyle doğru tasviri *Fritz Behrens*'in haksız bir tenkidine uğramıştır. *"Zur Methode der politischen Oekonomie"* [Ekonomi politiğin metodu üzerine] adlı eserinde (Berlin 1952) Behrens, Grassman'ı, *"Marx metodunu anlamamış olmak"* la töhmetlendirir ve Grassmann'ın görüşünün diyalektiğe aykırı olduğunu söyler (s. 46-47). Tezini desteklemek üzere, Grossmann'ın kullandığı "yapıntı" [fictif] terimi ile, onun -sözgötürmez bir derecede yanlış olarak- Marx'ın esas, en genel soyutlamasını yeniden-üretim şemasında görmesini gösterir. Ama, bu oldukça beceriksiz terminoloji ile Marx'ın en genel soyutlamasının neye değgin olduğu sorunu bir yana bırakılırsa, Grossmann, Marx metodunu doğru olarak ve açıkça ortaya koymaktadır. *Sweezy* de bunu böylesine anlıyor (ve ekonomi politiğin metodunu da aynı tarzda anlıyor). *"Birinci kitapta elde edilen sonuçlar* -diyor- *geçici bir karakterdedir. Birçok hallerde -ama mutlaka hepsinde değil- bu sonuçlar, daha dûn bir soyutlama düzeyinde, yani gerçeğin yanları daha çok sayıda gözönüne alınınca, az ya da çok önemli değişikliklere uğrarlar" (The Theory of Capitalist Development* [Kapitalist gelişme teorisi] s.g.y.s. 18). *Sweezy,* bundan sonra, II ve III üncü kitapların amacının, birinci kitapta bilinçle biryana bırakılmış etkenleri gözönüne almak, yani çözümlemeyi gittikçe daha aşağı soyutlama düzeylerine götürmek olduğunu açıklıyor (s.g.y.s. 19).

rine geçerken, bu metot, ekonomi politiği somut ekonomik sürecin gerçekliğine gittikçe yaklaştırır. Bu da ekonomik bilimlerin formülleştirdiği kanun ve teorileri gerçekle doğrudan doğruya karşılaştırma olanağını sağlar. İşte ancak o zaman gerçekleme yolu açılmıştır.

EKONOMİ POLİTİĞİN KANUNLARINI SOMUTLAMA ÂLETİ OLARAK EKONOMETRİ

Burada çözümlenen araştırma davranışında, bundan otuz yıl kadar önce kurulup bugüne değin gelişmiş olan ve *ekonometri* (35) adı verilen bir metoda önemli bir rol düşmektedir. Ekonometri, ekonomi politiğin ortaya koyduğu kanunları, ekonomik süreçlerin ekonomik istatistikçe sağlanan somut deskripsiyonuna [tasvirine] dayanarak, sayıca somutlamakla uğraşır. Bu işde matematik istatistiğin bilimsel cihazından yararlanır.

Konuyu canlandırmak üzere iki örnek vereceğiz. Ekonomi politik, arz ve talep kanununu fonksiyonel kanunlar [*] biçimine bürüyerek formülleştirir. Bu formüllere matematik bir ifade verilebilir. Ekonometri, iyice belirli tarihsel koşullar içinde, bir yandan bir mala olan talep, bir yandan da o malın fiyatı ve tüketicilerin geliri arasındaki fonksiyonel bağımlılığın somut biçimini ortaya koymaya imkân verir: Örneğin, Polonya'da, 1959 yılın-

---

[*] ["... *nicelikçe* [*kemmiyetçe*] *ölçülebilir olgular arasında matematik fonksiyonlarla gösterilmesi mümkün bir ilişki* [*oran*] *bulunduğu zaman* fonksiyonel kanunlar *ortaya çıkar*". Bk. Türkçe çeviri cilt I, s. 62, 63. T.Ç.]

(35) *Ekonometri* terimi 1926'da Norveçli ekonomist *Ragnar Frish* tarafından *"Salt* [pure] *ekonominin bir problemi üzerine"* adlı incelemesinde kullanılmıştır. Bu terim, matematik istatistik cihazından yararlanan biyolojik araştırmalar alanını anlatmak üzere uzun süredenberi kabul edilmiş ve kullanılagelmekte olan *"biyometri"* örneğine göre meydana geti-

da, bir yandan tereyağı talebi ile öte yandan tereyağı fiyatı ve işçiler ile fikir emekçilerinin gelirleri arasındaki bağımlılığın. Ekonomi politik yeniden-üretim ve birikim süreçlerinin kanunlarını ortaya koyar; belirli koşullar içinde üretim araçları üretiminin artış temposu ile tüketim araçları üretiminin artış temposu arasındaki ilişkiyi [oranı] ortaya koyar. Ekonometri, bu ilişkilerin, kesinlikle belirli koşullar içinde, örneğin Polonya'da 1959 yılında, sayılarla somut ifadelerini ortaya koymaya imkân verir. Ekonometri, demek ki, ekonomi politiğin formülleştirdiği kanun ve teorilerin somutlamasını mümkün olduğu kadar ileriye götürmek için önemli bir âlet, giderek, bunları gerçekleme aracı olmaktadır.

EKONOMİ POLİTİĞİN KANUNLARININ VE EKONOMİK TEORİLERİN GERÇEKLENMESİ

Kanun ve teorilerin gerçeklenmesi, üçüncü ve sonuncu araştırma davranışını, ekonomi politiğin metodunun üçüncü ve sonuncu uğrağını meydana getirir. Artık yeterince alçak bir soyutlama düzeyinde formülleştirilmiş kanun ve teoriler, bu uğrakta, ekonomik sürecin sâhiden oluşumuyle karşılaştırılır ve bilimin ileri sürdükleri [*] ile gerçek arasında uygunluk bulunup bulunmadığı mey-

rilmiştir. *"Antropometri"* terimi de, fizik antropolojinin benzeri bir araştırma alanını göstermek üzere uzun süredenberi kullanılıyor. Ekonometrinin ne olduğu konusunda *Oskar Lange*'nin *"Introduction to econometrics"* [Ekonometriye giriş] adlı eserine bk. Pergamon Press ve PWN, Londra - Varşova, 1959.

[*] [*"İleri sürme"*, ilerde sıkça geçecek. Bu deyimi fransızca *"affirmation"* karşılığı kullanıyoruz. Eskiden, tasdik, teyit, ifade, ikrar, isbat, icab v.b. sözcüklerle karşılanan bu terim için, *Türk Dil Kurumu*'nun sözlüğünde (a. g. sözlük, s. 16) *"1. Doğrulama, kesinleme, 2.* mantık ve gramer, *olumluluk, olumlama"* denilmiştir. "Doğrulama" teyit, "kesinleme" belki de isbat ya da tasdik anlamına geldiği için, *"olumlama"* ise mantığın *"dörtgen dört köşelidir"* gibi *"olumlu önerme"*

dana çıkarılır. Böylelikle, bilimce öne sürülenlerin, yani ekonomi politiğin formülleştirdiği kanun ve teorilerin doğruluğu ya da yanlışlığı ortaya konulur. Yeri gelmişken belirtilmelidir ki, gerçekleme konusu olan kanun ve teorilerin hepsinin aynı soyutlama düzeyinde formülleştirilmiş olması gerekmez. Bütün gerçekleme durumlarında, gerçeklemenin mümkün olabilmesi için, ilerleyici somutlama yeterince ilerletilmiş olmalıdır. Bununla birlikte, çeşitli soyutlama (ya da somutlama) düzeyindeki ekonomik kategoriler, ekonomi politiğin kanunları ve ekonomik teoriler, somut ekonomik sürecin çeşitli yanları ile karşılaştırılabilirler. Bu, kimi ayrıntılı yanların gerçekte tekrarlanmasındaki ölçüye bağlıdır. Daha çok tekrarlanma eğiliminde olan, yani daha geniş bir koşullar alanında tekrarlanan yanlar, daha yüksek bir soyutlama düzeyinde formülleştirilmiş kategori, kanun ve teorilerle bu karşılaştırmaya imkân verirler. Buna karşılık, ancak pek az tekrarlanma eğiliminde olan, yani yalnızca dar bir koşullar topluluğu çerçevesi içinde tekrarlanan yanlar sözkonusu ise, o zaman bunlar ile yalnız daha çok somutlanmış ekonomik kategoriler ve ekonomi politiğin kanun ve teorileri karşılaştırılabilir. Başka bir deyişle, böyleleri daha ayrıntılı teorik modelleri gerektirirler. Sonuç olarak, gerçeklemeye girişebilmek için zorunlu somutlama derecesi değişkendir ve somut ekonomik sürecin çeşitli yanlarının tekrarlanma ölçüsüne bağlıdır.

Ekonomi politiğin kanun ve teorilerinin gerçeklen-

---

sini hatırlattığı için, fransızcada da ilkin olumlu önerme anlamına gelen bu "affirmation" teriminin metinde olumsuz önermeyi *(dörtgen üç köşeli değildir* gibi) de kapsayabilen geniş anlamda kullanılmış olmasını gözönünde tutarak, "ileri sürme"yi seçtik. *"İddia"* da diyebilirdik. "İleri sürme" yerine *"önerme"*yi anlamamız, ilerde de görüleceği gibi, bu terimin *"proposition = kaziye"* karşılığı kullanılmasındandır. Hem, bilimce ileri sürülenler, birtek değil, birçok önermeyi kapsar. "İleri sürme" deyiminin "affirmation" kavramına bu bakımdan da uygun düşeceğini sanıyoruz. T.Ç.]

mesi, her şeyden önce, bu kanun ve teorilerde yer alan ekonomik kategorilerin, somut ekonomik sürecin iyice belirlenmiş özgülükleriyle, başka deyişle belirli ekonomik çaba ve ilişkilerle karşılaştırılmalarını gerektirir. Sonra da, bilimin formülleştirdiği kanunların somut ekonomik süreçte kendini gösteren belirli kimi düzenli-oluşlarıyla. Bu konuda ortaya iki problem çıkar: *pratikte özdeşleştirme* [identification dans la pratique = tatbikatta aynılaştırma] ve *gerekli uygunluk derecesi* [degré de conformité exigé = icabeden mutabakat derecesi] problemleri. Bunlar, gerçekleme yönteminin [procédé] başlıca iki problemidir. Bu problemler, bütün teorik bilimlerde, bu bilimlerce ileri sürülenlerin gerçeklenmesinde ortaya çıkarlar (36). Bununla birlikte, bu problemler, ekonomi politikte, araştırma konusunun karmaşık karakterinden gelen güçlükler doğururlar.

EKONOMİK KATEGORİLERİN PRATİKTE ÖZDEŞLEŞTİRİLMESİ

Ekonomik kategoriler, ne kadarı mümkünse o kadar somutlanmış bile olsalar, yine de genel kavramlar karakterinde, başka deyişle hep soyut kalan bir karakterdedir. Buna karşılık, sâhiden ekonomik sürecin özgülükleri her zaman baştan aşağı somuttur. Her zaman bireyseldir bu özgülükler. Gerçi, birbirini az çok andırır tarzda tekrarlanırlar; ama hiçbir zaman özdeş [aynı] tarzda değil. Öyleyse, ne de olsa soyut kalan bir ekonomik kategoriyi, sâhiden ekonomik sürecin somut, bireysel öz-

(36) Fizikte, teorik fizik kategorilerinin deneyleme ya da gözlemle elde edilen eşdeğerlerini [équivalent = muâdil] belirlemeye dayanan pratikte özdeşleştirme konusu için, *G. Y. Rainich*'in *Mathematics of Relativity* [Görelilik [izafiyet] matematiği] adlı kitabında bu konuda yaptığı son derece açık ve seçik açıklamadan yararlanınız (New York 1959, s. 169).

gülükleriyle karşılaştırmak gerekmektedir. Bu karşılaştırma, gerçeğin, teorik ekonomik kategorilerin karşılığını [muâdilini] meydana getiren unsurlarının neler olduğunu ortaya koymayı, başka deyişle, gerçeğin, ekonomik kategorilerin karşılığı saydığımız bu somut unsurlarını özdeşleştirmeyi gerektirir. Bu problem, somut ekonomik sürecin oluşumuyle uğraşan bütün ekonomik bilimlerde, yani deskriptif ekonomide, ekonomik tarihte ve - özellikle açık bir tarzda - ekonomik istatistikte meydana çıkar. Bu bilimlerde, çoğu zaman, ekonomik sürecin somut unsurlarının bir sınıflama [classification = tasnif], ya da kümeleme [agréation] [*] problemi biçiminde kendini ortaya koyar.

Bu konuyu, özdeşleştirme güçlüğünün sınıflama güçlüğünden geldiğini gösteren birkaç örnekle canlandırarak açıklayalım. Örneğin, yeniden-üretim teorisinde, ürünleri, üretim araçları ve tüketim araçları diye ayırıyoruz. Yeniden-üretim sürecinin aksamadan yürümesini sağlamak amacıyle, üretim araçlarının üretimi ile tüketim araçlarının üretimi arasındaki oranların neler olması gerektiğini ortaya koyan teorik şemalar, bu esasa dayanılarak kurulur. Şu var ki, kimi ürünleri pratikte özdeşleştirmek, bunların birinci kategoriden mi, yoksa ikinci kategoriden mi olduğunu öğrenmek sözkonusu olunca, hemen farkedilir ki, mesele hiç de o kadar basit değildir. Örneğin kömür, aynı zamanda hem üretim aracı, hem de tüketim aracı olarak işe yarar. Öyleyse, kömür üretimini, üretim için ya da tüketim için diye, hangisinde kullanılacaksa ona göre, ikiye ayırmak gerekir. Ama, sözgelimi, aynı zamanda hem dükkân hem de mes-

[*] [Eski dilimizde tek sözcükle karşılığı olmayan "*agrégation*" terimi, *Türk Dil Kurumu*'nun sözlüğünde -fizik terimi olarak- "*toplaşma*" sözcüğüyle karşılanmıştır. Bk. *Fransızca-Türkçe Sözlük, T.D.K. Yayınları,* sayı 189, s. 18. T.Ç.]

ken olarak yararlandığı bir yerde çalışan bir zanaatkârın kullandığı kömürün hangi işe yaradığı nasıl belirlenecek?

Endüstriyi, üretim araçları üreten ve tüketim araçları üreten dallara ayırdığımız zaman da benzeri bir güçlükle karşılaşırız. Sınıflama güçlüğüne bir başka örnek de, köy nüfusu içinde köy emekçileri ile toprak kapitalistleri arasında ayırım yapmak istendiği zaman karşılaşılanıdır. Polonya'da tarım politikası deneyi bize öğretti ki, böylesine bir ayırım yapmak ve - giderek - çeşitli köylü tabakalarını sınıfça görünüşlerine göre özdeşleştirmek ciddî güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bir köylü nüfusu içinde köylü ile endüstri işçisi ayırımı yapmak istenildiğinde - eğer köylü-işçi denilenler de sözkonusu ise - durum çokzaman birdir. Özdeşleştirmeyi pratikte zorlaştıran bu türden birçok sınıflama güçlükleri, ekonomik istatistik ile deskriptif ekonominin öteki alanlarında ve hattâ - çokzaman kaynakların eksikliği yüzünden büsbütün arttığı - ekonomik tarihte ortaya çıkar. Örneğin, bu alanda, köylerdeki kimi ilişkilerin feodal bir karakter de mi, yoksa kapitalist bir karakterde mi olduğunu öğrenme güçlüğüyle karşılaşıyoruz ve bundan ötürü de kimi somut tarihsel süreçleri gereğince özdeşleştirmemiz zor oluyor.

Bir başka güçlük kusursuz bir kümeleme işleminde kendini gösterir. Ekonomi politikte, belirli bir malın fiyatı ekonomik kategorisiyle karşılaşıyoruz. 1959'da Polonya'da çavdar fiyatını pratikte belirlemeyi deneyelim. Görüyoruz ki bu fiyat memleketin çeşitli bölgelerinde birbirinden farklıdır. Mahallî farklılıklar vardır. Üstelik bu fiyat, mevsimlere göre de değişir. Ekonomi politiğin sözünü ettiği "çavdar fiyatı" gerçekten bu fiyatlardan hangisidir? Üstelik, çavdar birtürden bir mal değildir, birçok türleri vardır ve herbirinin fiyatı ayrıdır. Somut gerçek, "çavdar fiyatı" ekonomik kategorisinden çok daha zengindir. İncelediğimiz örnekte, pratikte

özdeşleştirme güçlüğü demek ki, çeşitli çavdar türlerini "çavdar" niteleyicisi [tavsifi], buna çeşitli yer ve tarihleri de katarak "1959 yılında Polonya'da çavdar fiyatı" niteleyicisi altında tek kümeler halinde kümelendirme güçlüğüne dayanmaktadır.

Ekonomik kategorilerin pratikte özdeşleştirilmesini dosdoğru yürütmek, ekonomik sürecin somut oluşumuyle uğraşan bilimlerin, yani ekonomik tarih ile deskriptif ekonominin ve de - daha özellikle - ekonomik istatistiğin işidir. Bu özdeşleştirme, bildiğimiz gibi, teorik incelemeyi somut ve deskriptif inceleme ile birlikte yürüten özelleştirilmiş ekonominin çeşitli dallarında da olur. Bu bilimlerce yapılan incelemelerin sonuçlarından, ekonomi politiğin formülleştirdiği ekonomik kategorilerin pratikte özdeşleştirilmesinde yararlanıyoruz. Bununla birlikte, bu bilimlerce gerçekleştirilen ekonomik kategori özdeşleştirmelerin, çaresiz, iyice kesin olmadığını ve bunda kimi saymaca [itibarî] unsurların araya karışmasının kaçınılmazlığını hatırlatmak uygun olur.

Ekonomi politiğin formüleştirdiği kimi kanunların somut ekonomik sürecin bu kanunlara uygun düşen düzenli-oluşlarıyle özdeşleştirilmesinde de kimizaman güçlükler çıkar. Şu örnek meşhurdur: fiyat ile arzı ya da talebi birbirine bağlayan fonksiyonu, malların fiyatları ile satış miktarlarının kronolojik serileri halinde tertiplenen istatistik verileri kullanılarak belirlemeye çalışılırken, amprik olarak elde edilen oranın, arzın fonksiyonunu mu, yoksa talebin fonksiyonunu mu temsil ettiği ya da ikisini de mi temsil etmediği bilinmez. Ekonometri bir özdeşleştirme yapmaya imkân veren bir yöntem kurmuştur; ama şüphesiz yaklaşık olarak (37).

(37) Bu konuda *Oskar Lange*'nin *Introduction to Econometrics* [Ekonometriye giriş] adlı eserine bk. a.g.y. s. 115'ten 146'ya. Ekonomi politiğin formülleştirdiği teorik ekonomik ilişkilerin incelenmesinde özdeşleştirme problemlerinin daha genel bir açıklaması şu eserde vardır: *Statistical Inference*

EKONOMİ POLİTİĞİN KANUN VE TEORİLERİNİN SÂHİDEN EKONOMİK SÜRECE UYGUNLUK DERECESİ

Ekonomik kategoriler pratikte özdeşleştirildikten sonra, ekonomi politiğin kanun ve teorilerinin gerçeklenmesine geçilebilir. Bu gerçekleme, ekonomik kanun ve teoriler ekonomik sürecin sâhiden oluşumuyle karşılaştırılarak ve bu kanun ve teorilerin bu oluşumda kendini gösteren düzenli-oluşlara uygun olup olmadıkları gözlenip ortaya konularak olur. Şu var ki, bu uygunluğun tam olmasına hiçbir zaman imkân yoktur. İlkin, ekonomi politiğin kanun ve teorilerinde yeralan ekonomik kategorilerin pratikte özdeşleştirilmesi, olsa olsa bir dereceye kadar yaklaşıktır, hattâ keyfîdir (bir ölçüde saymacalık [itibarîlik] unsuru taşır). Sonra - daha da önemlisi - ekonomi politiğin kanun ve teorileri, çok yüksek olmayan bir soyutlama derecesinde bile, ancak ekonomik kategoriler arasındaki esas ilişkileri ifade ederler. Buna karşı, ekonomik sürecin sâhiden oluşumu tamamıyle somuttur. Bilimin teorik formüllerinde ifadesini bulan esas unsurların yanısıra, az ya da çok önemli sayıda, raslantıya dayanan unsurları da taşır.

Bundan ötürüdür ki, bildiğimiz gibi, sâhiden ekonomik süreçte aksiyonda bulunan ekonomik kanunlar stokastik [*] karakterdedir; ekonomik süreci meydana getiren insan eylemlerinin ancak yığınla tekrarlanması dolayısıyle meydana çıkarlar. Bu kanunları besbelli (bedihî) hale koyan, büyük sayılar [adetler] kanununun aksiyonudur. İşte bundan ötürüdür ki, ekonomi politiğin ka-

in Dynamic Economic Models [Dinamik ekonomik modellerde istatistikle çıkarsama], *T. Koopmans*, New York 1950.

[*] ["Stochastique = stokastik" terimi için, Türkçe çeviri, cilt I, s,. 66'ya bk. T.Ç.]

nun ve teorilerinin gerçeklenmesi, ancak bunları gerçekte ortaya çıkan yığın halinde süreçlerle karşılaştırma yoluyle olur; bireysel olgularla karşılaştırma yoluyla değil. Bununla birlikte, böylesi bir karşılaştırma bile, gerçekte meydana çıkan düzenli-oluşlarla ancak yaklaşık bir uygunluk [mutabakat] sağlamaya götürebilir. Çünki, bu düzenli-oluşlar, yığın olaylarında bile, her zaman ekonomik kanunların aksiyon düzenini bozucu birtakım beklenmedik unsurlar taşırlar (38). Bu bizi, bilimce ileri sürülenlerin gerçeklenmiş sayılabilmesi için bunlar ile ekonomik sürecin sâhiden oluşumu arasında yeterli uygunluk derecesinin ne olduğunu bilmek sorununa götürür. Yukarıda daha önce de değinilmiş olan gerekli uygunluk derecesi problemi işte budur.

İSTATİSTİKLE GERÇEKLEME

Bilimin ileri sürdükleri ile ekonomik sürecin sâhiden oluşumunun birbirine tıpatıp uymamasına sebeb olan beklenmedik etkenin cinsine göre, bu konuda, gerçeklemeyi iki türe ayırmak uygun olur. Eğer incelenen süreç nicelikçe ölçülebilir (39) türden ise, üstelik, beklenmedik etken de çok sayıda nedenlerin sonucu olup, bu nedenlerden herbiri tekbaşına ele alındığında nisbeten za-

(38) Bk. *Oskar Lange*. [Polonya dilinde] *"İstatistik teorisi"*, Polgos, Varşova 1952, s. 20-21.

(39) Ekonomik kategorinin nicelikçe ölçülebilir olması zorunlu değildir. Bunların meydana çıkışlarındaki sıklığı [frekansı] nicelikçe ölçmek yeter. Örnek olarak şu ekonomik kategorileri ele alalım: "Kapitalistler", "küçük-ticaret üreticileri" (köylü ve zanaatkâr), "ücretli işçiler". Gözlemleri bu kategorilerin sayıca nisbî önemliliklerini ortaya koymaya dayanır. Örneğin, ücretli işçilerin sayıca önemi arttıkça kapitalistler ile küçük-ticaret üreticilerinin sayıca önemleri azalır.

yıf bir sonuç doğuruyorsa, bu süreçte olasılık [ihtimaliyet] hesabının uygulanabilmesi için gerekli koşullar yerine gelmiştir. O zaman, matematik istatistik yardımıyle, teorinin ileri sürdükleri ile ekonomik sürecin sâhiden oluşumu arasında gerekli uygunluk derecesinin ne olduğunu ortaya koyabiliriz.

Matematik istatistik, istatistiğin varsayımlarını (40) gerçekleme olanağını sağlayan bir yöntem kurmuştur. Bu yöntem, doğru varsayımı reddetme olasılığı keyfe göre ortaya konulmuşsa o varsayımı kabul ve, tersine, yanlış varsayımı kabul etme olasılığı keyfe göre ortaya konulmuşsa o varsayımı reddetme yoluyle, bir varsayımı pekaz bir yanılma ihtimâliyle kabul ya da reddetme olanağını sağlar (41). Matematik istatistik, öyleyse, doğru varsayımı az bir ihtimalle (örneğin, % 1'e varan bir "riziko derecesi"yle, yani yüz durumdan birinde doğru varsayımı reddetmiş oluruz) reddetmeyi ya da, tersine, yanlış bir varsayımı yine bir ihtimalle ("bir riziko derecesiyle") kabul etmeyi göze alarak, varsayım ile gerçek arasında varsayımın doğru diye kabulü için gerekli enaz [asgarî] uygunluk derecesini belirler. Başka deyişle, varsayımı doğru diye kabule devam edebilmek için yer verile-

(40) Bilimce ileri sürülenler henüz gerçeklenmemişse, bunlara "varsayım" [hipotez] diyoruz. İstatistik varsayım, matematik istatistik yardımıyle denetlenebilir [kontrol edilebilir] biçimde formülleştirilmiş bir varsayımdır.

(41) İstatistiğin varsayımlarını gerçeklemek için modern istatistikle uygulanan yöntemin kurucusu *Jerzy Neyman*'dır. Bu yöntemi *E. S. Pearson*'la işbirliği yaparak kurmuştur. Okuyucular bu yöntemin kolaylıkla anlaşılır bir açıklamasını *J. Neyman*'ın kitabında bulacaklardır. *A. First Cours in Probability and Statistics* [Olasılık ve istatistiğe başlangıç], New York 1950, s. 250-345. Bu yöntem Polonya dilinde ilk olarak *Jerzy Neyman*'ın şu eserinde açıklanmıştır: *"İstatistik varsayımlarının gerçeğe uygunluk teorisine katkı"*, Varşova 1928. Bu yöntemin teorik temellerinin bir genellemesini *A. Wald* yapmıştır: *Statistical Decision Functions* [İstatistik karar fonksiyonları], New York 1950.

bilir en büyük uymazlık derecesini belirler. Bu tür gerçeklemeye *istatistikle gerçekleme* adını veriyoruz. Ekonomi politiğin kanun ve teorileri ile ekonomik sürecin sâhiden oluşumu arasındaki uygunluğun, ayrıntılı olarak, istatistikle gerçekleme metodlarını işleyip hazırlayan ekonometridir (42).

Bununla birlikte, ekonomi politiğin ileri sürdükleri ile ekonomik sürecin somut oluşumu arasında yeter bir uygunluk bulunup bulunmadığı, birçok hallerde, ekonomik istatistikle doğrudan doğruya açık seçik belirir. O zaman, gerçekleme, matematik istatistiğin ve ekonometrinin özel yöntemlerine boşvurmayı gerektirmeksizin, akılla ["au jugé"] yapılır. Bu durumda istatistikle *basit* gerçeklemeden söz açıyoruz.

TARİHLE GERÇEKLEME

Eğer, tersine, ekonomik kanunların işleyiş düzenini bozan beklenmedik etken olasılık hesabının koşullarını yerine getirmeyecek durumda ise, gerçekleme, o zaman *tarihle gerçekleme* dediğimiz bir biçime bürünür. İncelenen ekonomik süreç nicelikçe ölçülebilir değilse (örneğin, milletlerarası ticaretten himayeciliğe geçişe değginse) bu durum ortaya çıkar. Ya da, bu süreç nicelikçe ölçülebilir, giderek ekonomik istatistikle kavranabilir bir süreç olmakla birlikte, düzen bozan beklenmedik etken olağanüstü nedenlerin sonucu ise ya da önemli sayıda sonuçlar getiren, ama aynı zamanda eşi olmayan bir olay karakterindeyse (43). Bu, örneğin, savaşlar ya da devletin e-

(42) Bu türden gerçekleme tarzları *L. R. Klein*'in *Textbook of Econometrics* [Ekonometri dersleri] adlı eserinde incelenmektedir (Evanston 1953). *G. Tintner*'in *Econometrics* [Ekonometri] adlı kitabına da bk. New York 1952.

(43) Bu konuda *Oskar Lange*'nin *Introduction to Econometries* [Ekonometriye giriş] ine bk. a.g.b., s. 23.

konomi politikasına dayanan bir tedbir (örneğin, 1931'de İngiltere'nin altın-esasını bırakması) ya da, yine örneğin, bir doğa olayı (örneğin, kötü hasatla sonuçlanan olağanüstü bir kuraklık) olabilir. Tarihle gerçekleme yöntemi, ekonomik kanunların aksiyon düzenini bozabilen olay ya da süreçlerin neler olduğunu eksiksizce belirlemeye ve, bundan da, bu olayların ekonomi politikçe ileri sürülenler ile ekonomik sürecin sâhiden oluşumu arasında görülen ıraksamaları [tebaüt] yeterince açıklayıp açıklamadıkları vargısına varmaya dayanır. Yeterince açıklamıyorsa, yanlış diye reddedilir.

İngiliz ekonomi politik metodolojicisi John Neville Keynes, tarihle gerçeklemeye şu örneği verir: *"Buğdaylara dair kanunun kaldırılmasının İngiltere'de has buğday fiyatının muntazam bir düşüşüne sebeb olması gerektiği, tümdengelimli [déductif] ekonomi ilkeleri uyarınca söylenebilir. Oysa, bu düşüş birdenbire kendini göstermiştir. Bu ıraksamanın açıklaması [izahı], ticaret serbestliğine rağmen, 1862'ye kadar fiyatların aynı düzeyde kalmasında etkisi olan patates hasadının kötü olması, Kırım savaşı ve özellikle altın değerinin düşmesi gibi özel durumlarda aranmalıdır"* (44).

Ve yine burada verilebilecek bir başka örnek: XIX uncu yüzyılın sonuna doğru, kapitalist ülkelerin en gelişmişlerinde, sayıları gittikçe artan tekelci büyük sermaye ortaklıkları ortaya çıkmaya başlar. Marx'ın geliştirdiği kapitalist sermaye birikimi teorisine göre, bu olayın ekonomik bunalımları daha ağırlaştırması ve derinleştirmesi gerekirdi. Oysa, gerçekte, 1896-1913 dönemi, hafif ve kısa süreli bunalımlar dönemidir. Böyledir diye,

(44) *J. N. Keynes. The Scope and Method of Political Economy* [Ekonomi politiğin alan ve metodu], New York 1955, 4 üncü baskı, s. 235-235. Ünlü ekonomist *John Maynard Keynes*'in babası olan *J. N. Keynes*'in bu kitabı 1890'da yazılmıştı. Klasik ekol ile yeni-klasik ekol başlangıcının görüşüyle kaleme alınmış olan bu eser, önemini büyük bir sağduyuya dayanmasıyle ortaya koyar.

Marx'ın kapitalist birikim teorisi yanlış mı sayılacak? Bu sorunun çözümü, kapitalist birikim teorisi ile konjonktür çevriminin gerçekteki oluşumu arasında uygunluk bulunmayışının nedenini açıklamaya imkân verecek belirli ekonomik olay ve süreçlerin incelenmesini gerektirir. O zaman anlaşılır ki, 1896-1913 arası, en ileri kapitalist ülkelerden çıkan sermayelerin büyük miktarlarda ve hızla artarak ihracı, özellikle Avrupa-dışı az gelişmiş ülkelerde büyük yatırımlar dönemidir. (Bu ülkelerde demiryolları, limanlar, büyük şehirlerde belediye tesisleri ve bu ülkelerle ticaret ulaştırmalarını sağlayan ticaret filoları inşa edilir). Bunun yanısıra çeşitli politik olaylar meydana gelir ki, sonuçta bu ülkeler büyük kapitalist devletlerin egemenliği, en azı nüfuzu altına girerler. Bunlar, Marx'ın kapitalist birikim etorisi ile tarihsel-ekonomik sâhiden gelişme arasındaki ıraksamayı açıklamaya yeter.

Üstün derecede gelişmiş kapitalist ülkelerin ve, hepsinden önce, Birleşik Amerika'nın çağdaş ekonomisinde elemeğinin tam-çalıştırılmasında [plein-emploi] bir duraklama, bir yokolma eğilimi bulunduğuna dair özellikle amerikalı birçok ekonomistin savunduğu teori için de durum böyledir (45). Bu teorinin tarihle gerçeklenmesine girişildiği zaman, İkinci Dünya Savaşı, Avrupa'da savaş yüzünden meydana gelen yıkıntıların yeniden inşası, Marshall planı, silâhlanmanın büyük önemi, Kore savaşı, kimi Avrupa ve Asya ülkelerine yapılan askerî yardım, yatırımlardan büyük bir kısmının devletçe yapılması v.b. gibi tarihsel olayları hesaba katmak gerekir.

Yukarda sıralanan durumlarda tarihle gerçekleme,

---

(45) Bu teorinin başsözcüsü *"Full Recovery or Stagnation?"* [Tam şifa mı, duraksama mı?] adlı eserin (New York 1938) yazarı *Alvin H. Hansen*'dir. *J. Steindl,* bu teoriyi, *Maturity and Stagnation in American Capitalismi* [Amerikan kapitalizminde olgunluğa erişme ve duraksama] adlı eserinde daha belirgin bir tarzda geliştirmiştir.

bu tür gerçeklemeden geçirilen ekonomik teorilerin reddini haklı çıkaracak bir neden olamaz; tersine, bu teorilerce ileri sürülenin soyutlama derecesinin, ileri sürülen ile sâhiden ekonomik sürecin oluşumu arasında büyük ıraksamalar beklemeyi gerektirecek ölçüde yüksek olduğunu gösterir. Bu oluşumla daha sıkı bir uygunluk kurabilmek için, teorik modellerin daha da somutlanması gereklidir. Bununla birlikte, kimizaman, ekonomi politiğin yüksek bir soyutlama düzeyinde formülleştirilmiş kanun ve teorileri, daha çok somutlamayı gerektirmeksizin, tarihle gerçeklemeden geçirilebilirler. Sosyal kuruluşların aksiyon tarzlarının ve gelişmelerinin en genel kanunları için durum, gerçekten de böyledir. Nitekim, örneğin, Marx'ın sermaye yığılması [concentration = tekâsüf] ve özeklenmesi [centralisation = temerküz] üzerindeki teorisi ile Lenin'in kapitalist üretimin gittikçe tekelleşmesi, bunun sonucu olarak başlıca kapitalist ülkelerden sermaye ihracının artan önemi ve kapitalist devletler arasındaki karşıtlıkların artması ile kapitalist ekonominin serbest rekabet evresinden tekeller ve emperyalizm evresine geçişi üzerine bu teoriden çıkardığı teori, daha çok somutlamayı gerektirmeksizin, tarihsel ekonomik sâhiden oluşumla doğrulanmıştır.

TARİHLE GERÇEKLEME İLE İSTATİSTİKLE GERÇEKLEME

Bildiğimiz gibi, ekonomi politik, sosyal kuruluşların aksiyon tarzlarını ve özellikle "ekonomik hareket kanunu"nu yüksek bir soyutlama düzeyinde bütünlüğüyle kavrayan teoriler (sosyal kuruluşların işleyiş [aksiyon] teorileri) kurmaya çalışır. Bu tür teoriler, incelenen kuruluşun ekonomik sürecinin somut oluşumu bütünüyle hesaba katılarak, tarihle gerçeklenmek ister. Bundan ö-

türü, burada, somutlamayı daha ileri götürmek, daha dün bir soyutlama düzeyine inmek yararsızdır. Gerçekten de, ekonomik sürecin birçok ve çeşitli somut gösterileri [tezahürleri] bu sürecin yalnız kimi sınırlı yanlarına değgindir ve bütünlüğüyle incelenen sosyal kuruluşun aksiyon tarzı ve gelişmesi bakımından esaslı değillerdir. Demek görülüyor ki, eğer en genel ekonomik kanun ve teorilerin, belirli bir sosyal kuruluşun ekonomik sürecinin oluşum ve gelişmesiyle karşılaştırılması sözkonusu ise, bunun yolu tarihle gerçeklemedir. Tarihle gerçekleme, ekonomik sürecin istatistikle gerçeklemeye elverişsiz yanlarına değgin daha özel kanun ve teorilerin gerçeklenmesinde de iyi bir yoldur. Matematik istatistik ve ekonometri yardımıyle yürütülünce pek basit olan istatistikle gerçeklemenin uygulanma alanı, düzenindeki beklenmedik bozulmalar olasılık [ihtimaliyet] hesabının koşullarını yerine getirebilen, nicelikçe ölçülebilir süreçlere değgin, iyice ilerletilmiş bir somutlama derecesindeki kanun ve teorilerle sınırlıdır. Burda, ekonomik sürecin nisbeten dar bir kategorisi sözkonusudur. Böyle olduğu içindir ki, tarihle gerçekleme, ekonomi politiğin kanun ve teorilerinin başlıca gerçekleme yolunu meydana getirir. Bu yol, üstelik, bu kanun ve teorilerin tarihsel kaplamlarını denetlemek için de zorunludur.

Tarihle gerçekleme ile istatistikle gerçekleme, birbirine karşıt yöntemler değildir. Birbirlerini tamamlayabilirler. İstatistikle gerçekleme, tarihle gerçekleme sırasında çok zaman yardımcı bir rol oynar. Bu durum, birbirine bağlı birden çok kanunu birlikte kapsayan, çeşitli soyutlama düzeyindeki ve ekonomik sürecin çeşitli yanlarına değgin ekonomik teorilerin gerçeklenmesinde ortaya çıkar. Bu kanunlardan en genelleri ile nicelikçe ölçülemez yanlara değgin olanları ve de ekonomik kanunlarda eşi olmayan tarihsel olaylardan sonra meydana gelen düzen bozukluklarına değgin olanları tarihle gerçekleme alanına girer. Buna karşılık, nisbeten zayıf

etkili çok sayıda nedenin sonucu olan düzen bozulmalarına değgin daha özel kanunlar istatistikle gerçeklemeden geçirilir. Demek ki, gerçekleme davranışı, tümüyle, aynı zamanda hem *tarihsel* hem *istatistik* iki gerçekleme metodundan meydana gelir. Bu türden bir gerçeklemenin klasik olmuş alanı, kapitalist konjonktür çevrimine değgin teorileri gerçekleme alanıdır. Bu gerçekleme, - kapitalist ekonominin konjonktür çevrimi tarihinin incelenmesine dayanılarak - tarihle olduğu kadar, - matematik istatistik ile ekonometrinin karmaşık cihazına sık sık başvurularak - istatistikle de olur. Ancak bu iki gerçekleme meodunun uygulanmasiyledir ki, çeşitli konjonktür teorileri ile gerçek arasındaki uygunluk üzerine yargıya varılabilir. Bir başka örnek olarak, kapitalist tarımın sosyal-eokonomik yapısındaki biçim değişiklikleri problemi gösterilebilir: bu ancak, aynı zamanda hem tarihle, hem de istatistikle mümkün olabilir (46).

EKONOMİ POLİTİKTE GERÇEKLEME ÂLETİ OLARAK DENEYLEME

Sonunda, ekonomi politiğin kimi vargılarını gerçeklemede ek bir yol, bütünleyici bir yol olarak *deneyle-*

(46) Burada, *Lenin*'in, kapitalizmde, özellikle Rusya'da tarımın gelişmesi üzerine yaptığı birçok incelemeleri anmak uygun olur. Sözkonusu incelemelerinde *Lenin*, kapitalizmde tarımın gelişmesine değgin eçşitli teorileri aynı zamanda hem tarihle, hem de istatistikle gerçekleme yoluna gider ve, bu esasa dayanarak, "narodniki"ler ile revizyoncuların teorilerini çürütür. Bk. *Le développement du capitalisme en Russie* [Rusya'da kapitalizmin gelişmesi], Oeuvres complètes, t. 3. Editions Sociales, Paris 1959, ve *Nouvelles données sur les lois du développement du capitalism dans l'agriculture* [Tarımda kapitalizmin gelişmesi üzerine yeni veriler] eserleri, cilt 22. Rusça baskı.

me gelir. Deneyleme, ekonomik sürecin çeşitli özgülükleri arasındaki kimi ilişkileri [ya da oranları] meydana koymak ve bunların düzenliğini bozabilecek ikincil etkileri ortadan kaldırmak amacıyle, bu sürecin oluşumundaki kimi koşulları isteyerek değişikliğe uğratmaya dayanır. Artık bildiğimiz gibi, deneyleme, ekonomi politikte bilimsel soyutlama için zorunlu genişlikte yürütülememesinden ötürü, bu soyutlamaya temel olamaz. Buna karşılık, bir dereceye kadar dar bir ölçüde, gerçekleme âleti hizmeti görebilir. Deneylemeden yararlanma olanağının böylesine sınırlı olması, ekonomik sürecin, insan eylemleri ile ekonomik ilişkilerin ve bunlar arasındaki ilintilerin karmaşık ve bölünmez bir bütününü meydana getirmesinden ötürüdür. Bu sürecin kimi yanlarını ötekilerden büsbütün ayırmaya ve bunları isteğe göre değişikliğe uğratmaya imkân yoktur. Kimi yanların ötekiler üzerinde etkide bulunmalarına engel olacak koşulları yaratmak imkânsızdır. Bununla birlikte, üretim ve mübadelenin, para dolaşımının, Devletin gelir sağlama çabalarının v.b. gibi özel süreçlerinde, bu bir dereceye kadar mümkündür. Çoğuzaman özelleştirilmiş ekonominin uğraştığı bu alanlarda deneylemeden yararlanma imkânı vardır.

Ekonomi politikte gerçekleme yolu olarak deneylemenin önemine dikkati ilk çeken olduğunda şüphe bulunmayan Kotarbinski, bu tip deneylemeye örnekler verir: *"Örneğin, gidiş-dönüş biletleri, uzun süre (diyelim ki bir ay) geçerli biletler, belirli hatlar, belirli tipte trenler, günün belirli saatleri için mevsimlik biletler yürürlüğe konur. Bu yapıldıktan sonra, belirli yeniliklerin yolcu akımında ve ulaştırma işletmesinin gelirlerinde nasıl yansıdığını ortaya koymaya imkân veren istatistik verileri toplanır. Belirli tasarruf biçimlerine çeşitli isteklendirme [teşvik] metotları (örneğin, tasarruf sandığı primli cüzdanları ya da vergi muafiyetli şu ya da şu Devlet tah-*

villeri biçiminde) uygulanır ve bu kolaylıkların genel tasarruf miktarı üzerindeki yansımaları incelenir." (47).

Polonya'da, 1957-58 yıllarında, sosyalist endüstri ve yapı inşaat işletmelerinin yürütümü [gestion = temşiyeti] alanında birçok deneylere girişildi. Deneyler, çeşitli uyarıcıların (örneğin, kâra katılma, türlü ödül ve ücret biçimleri) ve çeşitli işletme örgütlemelerinin etkilerini incelemeye dayanıyordu.

Şu var ki, böylesi deneylerin mümkün olup olmaması, ekonomik sürecin içinde oluştuğu sosyal koşullara ve rejime bağlıdır. Serbest rekabetli kapitalizmde deneyler prensip olarak imkânsızdır. Rekabet yüzünden, işletmenin pekaz bir hareket serbestliği vardır ve genellikle kabul edilmiş davranış tipinden güçlükle uzaklaşabilir. Nasıl davranması gerektiğini piyasa zorlar ve teşebbüs iflâs tehdidi altında başka türlü hareket edemez. Devlete gelince; o da "bırakınız yapsınlar" ilkesi uyarınca, ekonomik ilişkilere karışmaz. Bundan ötürü, deneyleme için olsa olsa para politikası, malî politika v.b. gibi kimi alanlarda bir takım imkânlar kalır. Tekelci kapitalizm koşulları içinde, menopol ve oligopollerin, artık rekabetin ve piyasanın kendiliğinden işleyişine zorunlu ve pasif olarak uymak zorunluğundan kendilerini kurtardıkları ve Devletin ekonomik ilişkilere müdahalesi arttığı ölçüde, bir takım deneylere girişme olanağı da artar. Monopol ve oligopoller, fiyat politikasında, reklâm organizasyonunda, teşebbüslerin karteller, tröstler, sendikalar v.b. kümeler halinde örgütlenmesinde ve başka alanlarda bir takım deneylere girişebilirler. Bunun gibi, Devlet de daha geniş (örneğin, tarım ürünleri fiyatlarında istikrar [stabilizasyon] politikası biçiminde) bir deneyleme alanı elde eder. Ama, gerçekte, ancak sosyalizmle, üretim araçlarının sosyal mülkiyeti koşulları içindedir ki, ekonomik

(47) *T. Katarbinski.* [Polonya dilinde] *"Hukukçular için mantık dersleri"*, PWN, Varşova 1953, s. 148.

teorileri gerçeklemek amacıyla girişilebilir geniş bir deneyleme alanı ortaya çıkar. Şu var ki, soyalizmde de, deneyleme, ekonomik sürecin belirli kesimlerine değgin özel teorilerle sınırlı kalmak zorunluğundadır. Üstelik, bu kesimleri ekonomik sürecin bütününden koparıp ayırma imkânsızlığıyle de sınırlıdır. Genel karakterdeki kanun ve teoriler deneyleme yoluyle gerçeklenemezler. Bunlarda sadece tarih ve istatistikle gerçekleme mümkündür (48).

---

(48) Ekonomik teorileri gerçekleme yolu olarak deneylemenin rolü *Zbigniew Madej*'in [Polonya dilinde] *"Ekonomik bilimlerde deneyleme metodu"* başlıklı yazısına konu olmuştur. *"Zycie Gospodarcze"*, no 49 (8 Aralık 1957). *Madej*, deneylemenin rol ve önemini yanlışsız açıklarsa da, deneyleme üzerine yaptığı tanımlama fazla geniştir. Millî ekonominin tümü ölçüsünde yürütülen deneyden sözaçar, örnek diye de *"Endüstrinin kısmen millileştirilmesine, buna uygun düşen bir vergileme politikasına ve ekonomik gelişmeyi planlama girişimine değgin İngiliz deneyi"*ni gösterir. "1949'da, sosyal piyasa ekonomisi diye anılan bir deneye girmiş olan Batı Almanya'ya da değinir. Deneylemenin böylesine bir tanımlamasıyle, ekonomi politikasının, ne genişlikte olursa olsun, bütün uygulamaları bir deneylemedir. Ekonomik süreçlere değgin böylesi deneylemeler, en eski zamanlardan beri vardır. İnsanlığın bütün ekonomik tarihi, bu koşullar içinde bir deneyleme olacaktır. Sözcüğün bilimdışı kimi kullanışlarına belki de uygun düşen böyle bir tanımlama, bilimsel anlamının sınırlarını aşmaktadır. Deneyleme, sözcüğün dosdoğru anlamıyle, bir yandan ikincil koşulların her türlü etkisine engel olunurken, aynı zamanda bir yandan da, belirli birtakım koşulları isteyerek değişikliğe uğratmak, yeni bilgiler edinmek amacıyle koşullarda değişiklikler meydana getirmektir. İngiltere ve Batı-Almanya'da alınmış olan, yukarda sözü edilen ekonomik politika tedbirleri, bu bilimsel anlamıyle bir deneyleme değildir. Esas çizgisi, dar sayıda birtakım koşulların değiştirilmesi ve bunun yanısıra her türlü yan etkilerin eylemini ortadan kaldırmak olan deneyleme, bu esas çizgisiyle bu tedbirler için sözkonusu değildir. Bu tedbirlerden çıkarılan vargılar, deneyleme temeli üzerinde değil, karşılaştırmalı bir gözlemle çıkarılmışlardır. Bu vargılara dayanan gerçekleme, tarihsel (ya da tarihsel-istatistik) bir gerçeklemedir. Ekonomi politikasının bu

EKONOMİ POLİTİKTE ÇIKARSAMA *[inférence = istidlâl]* YOLLARI

Ekonomi politiğin metodunu meydana getiren araştırma davranışlarında, çeşitli çıkarsama yollarına, yani belirli önermelerin [propositions = kaziyelerin] doğruluğunu [vérité = sahihliğini], doğru [vrai = sahih] diye kabul edilen başka önermelerden hareketle ortaya koyan usa vurmalara [raisonnements = muhakemelere] dayanan birtakım mantık işlemlerine başvurulur. Modern mantık, çıkarsamaları üç tipe ayırır. Bunlar: Öncüllerden [prémisses = mukaddemat] vargılar çıkarmaya dayanan *tümdengelim* [déduction = tâlil] ile, *indirgeme* [réduction = ircâ], başka deyişle, öncüllerin, kendilerinden çıkan vargılar esas alınarak isbatı ve *tümevarım* [induction = istikra], başka deyişle, vargıların özel halleri olan öncüllerden o vargıları elde etmektir (49). Eko-

---

gibi tedbirleri ile deneyleme arasındaki benzerlik, ikisinde de varsayıma dayanan kimi tahminleri pratikle denetlemeye varılmasındadır. Bununla birlikte, bu uygulamalar birbirinden ayrı iki uygulama tarzıdır [*].

[*] [Türkçemizde "deneyleme" ve "deney" sözcükleri bilimsel anlamda, "deneme" sözcüğü ise, *Madey*'in verdiği örneklerde olduğu gibi, bu sınırı aşan geniş ve genel anlamda kullanıldığı için, bizde yukarki ayırımlar belirmiş oluyor. Eski dilimizde bu imkân yoktu. Fransızca "expérimentation" ve "expérience" sözcükleri yerine, bilimsel kavram karşılığı olduğu gibi, geniş kavram karşılığı da hep "tecrübe" diyorduk. Şimdi ise, "expérimentation"a "deneyleme", "expérience"a da bilimsel anlamda "deney" geniş anlamda "deneme" diyoruz. T.Ç.]

(49) Bk. *T. Kotarbinski.* [Polonya dilinde] *"Hukukçular için mantık dersleri"*, a.g.b., s. 118-140, ile *K. Ajdukiewicz*'in *"Mantık açıklamaları"*, P.Z.W.S. Varşova 1955, s. 160-188. Son zamanlara değin, indirgeme tümevarımın özel bir hali olarak alınıp, yalnızca tümdengelim ile tümevarım ayırdediliyordu. Oysa, indirgeme, tümevarımdan ayrı bir çıkarsama yoludur

nomi politik bu sayılan bütün çıkarsama yollarına başvurur. Şüphe yok ki, bunlardan herbiri ekonomi politiğin başvurduğu üç türlü bilgilenme davranışından biriyle daha yakından ilintilidir.

Birinci davranış, yani soyutlama, bir tümevarıma dayanır. Burada çıkış noktasını, daha önce değindiğimiz gibi, ekonomik sürecin çeşitli tarihsel koşullar içindeki somut oluşumunun karşılaştırmalı gözlemi meydana getirir. Gözlemin malzemesini, deskriptif ekonomi (aynı zamanda ekonomik istatistik ile ekonomik coğrafya), ekonomik tarih ve de ekonomik sürecin olupgeçmekte olan oluşumunun doğrudan doğruya gözlemi sağlar. Karşılaştırmalı gözlem ve buna dayanan çözümleme, bir takım genellemelere girişmeye, ekonomik sürecin çeşitli özgülüklerinin tekrarlanmakta olduğunu ve bu özgülükler arasında ilişkiler bulunduğunu meydana koymaya, mümkün olan bu tekrarlanmaların tarihsel kaplamı ile bunlarda kendini gösteren düzen bozucu raslantıların genişlik ve cinslerini belirlemeye imkân verir. Bu yol, esas yanlar ile ikincil [tâlî] yanların bir ayırımını yapmaya, başka deyişle, soyutlamaya varır. Nihayet bu yolla, soyut ekonomik kategorilerin, teorik modellerin ve bunlara uygun düşen kanun ve teorilerin sözle anlatımına varılır. Bütün bunlar tümevarımla usa varma yoluyle olur.

İkinci davranış, yani ilerleyici somutlama - tümevarım bu davranışta da önemli bir rol oynamakla birlikte - prensip olarak bir tümdengelime dayanır. Tteorik model, bütünleyici ve daha özel koşulların yardımıyle, gitgide tamamlanır, bundan sonra da - tümdengelimle

---

ve tümdengelimle çıkarsamayı ters yönde yürütmeye dayanır. Tümevarımla çıkarsama ise, tersine, tümdengelimi tersyüz etmeğe değil, öncülleri ve vargıyı özgül [spécifique] bir tarzda inşa etmeye dayanır. Şu anlamda ki, bunda öncüller vargının özel hallerini temsil ederler.

çıkarsama yardımıyle - ekonomik kategori, kanun ve teorilerin somutlanmasına varılır. Teorik modele bütünleyici daha özel koşulların katılması - tıpkı üstün bir soyutlama düzeyindeki model için olduğu gibi - somut ekonomik sürecin karşılaştırmalı gözlemine dayanan tümevarımlı bir çıkarsamanın sonucudur. Buna karşılık, ekonomik kategorileri somutlama ve daha soyut kanun ve teorilerden daha özel kanun ve teorileri çıkarsamaya değgin işlem, tümdengelim yoluyle olur. Ekonomik kategorilerin somutlaması, sınıflama yoluyle, yani daha genel kategorilerin içinden, daha özel, çeşitli kategorileri, örneğin, daha genel olan sermaye kategorisinde, endüstri, ticaret ve para sermayelerini ayırdetme yoluyle olur. Bu somutlayıcı sınıflamanın ölçütlerini [critères = kıstaslarını] sâhiden ekonomik sürecin karşılaştırmalı gözlemi sağlar; demek ki, bu ölçütler tümdengelimle çıkarsama yoluyle ortaya konulurlar. Ama, bir sınıflamaya girişme olgusunun kendisi, bir tümevarımla çıkarsama uygulamasıdır. Daha özel kanun ve teorileri ortaya koymak için de böylesine davranılır. Üstün bir soyutlama düzeyindeki kanun ve teoriler ile - tümevarımdan yola koyularak elde edilen - somutlayıcı ek koşullar, vargıları daha özel kanun ve teoriler olan öncülleri meydana getirirler.

Son olarak, üçüncü davranış - gerçekleme - bir indirgemeye dayanır. Ekonomik kategorileri pratikte özdeşleştirdikten ve teorik modeli zorunlu somutluk düzeyine indirdikten sonra, vargılar çıkarılır ve bu vargılar, somut ekonomik sürecin bunlara uygun düşen yanlarıyle karşılaştırılarak gerçeklenir. Bu vargıların doğruluk ya da yanlışlıklarının ortaya konulmasından sonradır ki, bunların öncüllerinin doğruluğu ya da yanlışlığı üzerine yargıya varılır. Demek ki bu, indirgemeli bir çıkarsama, başka deyişle tümdengelimle çıkarsamanın ters yönünde yürütülen bir çıkarsamadır.

Tümdengelim, tümevarım ve indirgeme, demek ki,

ekonomi politiğin metodunun başvurduğu üç çıkarsama yolunu meydana getirirler. Gerçeğin karşılaştırmalı gözlemine dayanan tümevarımdan yola koyulup, bu tümevarımın sonuçlarından gerçeklenebilir vargılar çıkaran tümdengelimden geçerek, başlangıçta girişilmiş olan tümdengelimin sonuçlarının doğru olup olmadığını bu vargıların gerçeklenmesiyle belirleyen indirgemeye varmak - ekonomi politikte çıkarsamaların ardarda geliş sırası, ampirik gerçeği incelemekle uğraşan bütün teorik bilimlerde olduğu gibi, işte budur. Bu üç çıkarsama yolunun hepsi de burada zorunludur. Tümevarım olmazsa, tümdengelimle çıkarsama gerçekle ilintisi kesilmiş öncüllere dayanacak, sâhiden ekonomik sürece değgin bir çıkarsama olmayacaktır. İndirgeme olmazsa, tümevarımın sonuçlarının doğru olup olmadığı söylenemiyecek, bu sonuçları gerçeklemek mümkün olmayacaktır. Son olarak, tümdengelim olmazsa, tümevarımın sonuçlarından, gerçeklemeden geçirilmiş ve tümevarımın sonuçlarının doğru olup olmadığı üzerine yargıya varmaya imkân veren vargılara geçilemiyecektir.

TÜMDENGELİMİN EKONOMİ POLİTİKTEKİ ROLÜ

Ekonomi politikte tümdengelimin rolü apayrı bir ilgi gösterilmeye değer. Tümevarım, deskriptif ekonomi ve ekonomik tarih ile ekonomik sürecin oluşumunun doğrudan doğruya gözleminin sağladığı bir gözlem malzemesinden hareketle yürür; indirgeme, elde edilen sonuçları bu aynı gözlem malzemesiyle karşılaştırmaya dayanır. Ekonomi politiğin asıl alanına giren araştırma işinin en büyük kısmı bir tümdengelime, yani önceden yürütülen tümevarımın sonucu olan genel varsayımlardan gerçeklenebilir vargılar çıkarmaya dayanır.

Ekonomi politiğin tümdengelime dayanan bu kısmını ötekilerden ayırarak, buna *teorik ekonomi* ya da *salt* [pure = mahz] *teori* denildiği çok olur. Böylece ayırdedilen bu "salt teori"nin ekonomi politiğin ancak bir kısmını meydana getirdiği, ekonomi politiğin tümüyle teorik bir bilim olduğu, tümevarım ile indirgemeye dayanan kısımlarının da ekonomik kanunları keşfetmeye ve elde edilen sonuçları gerçeklemeye yaradığı unutulmamak şartıyle, bu kabul edilebilir. Buna karşılık, "salt teori" denilen kısmı, yani ekonomi politiğin tümdengelime başvuran kısmını topyekûn bu bilimle bir tutmak, aşağıda göreceğimiz gibi, bir yanılgı [erreur =hatâ] dır.

Tümdengelim, belirli koşullar içinde belirli ekonomik kanunların aksiyonlarının mantıkça zorunluğunun, ancak bu yoldan hareketle isbatlanabileceğini anlatır. Teorik modelin varsayımları biçiminde belirlenen bu koşullar bilindikten sonra, bundan, tümdengelimle çıkarsama yoluyle, ekonomik kanunlar çıkarılır. Oysa, biliyoruz ki, tümdengelimle çıkarsama şaşmaz [infaillible = lâyuhtî] bir çıkarsamadır ve vargılar öncüllerden bir mantık zorunluğuyle çıkarlar. Örneğin teorik modele belirli ekonomik uyarıcıların [*] etkilerini ve de insan eylemlerinin birbirine girişmesindeki [**] belirli bir tarzı koyarsak, tümdengelim yoluyle, mantıkça zorunlu vargılar karakterinde sonuçlar elde ederiz. Eğer, örneğin, üretimde uyarıcı, sermaye sahiplerinin en yüksek kâr elde etme istekleri ise, üretimde serbest rekabet hâkimse ve sermayeleri bir alandan öbürüne aktarmak mümkünse, o zaman kâr oranı, üretimin çeşitli alanlarında biteviyeleşmeye meyleder. Kabul edilen varsayımların (öncüllerin) mantıkça zorunlu sonucu işte budur.

Tümdengelimle çıkarsamaya başvurulmaksızın böyle bir zorunluğu ortaya koymak imkânsızdır. Bu, ampi-

[*] [Bk. Türkçe çeviri, cilt I, s. 73, 75, 88. T.Ç.]
[**] [Bk. Türkçe çeviri, cilt I, s. 73. T.Ç.]

rik gerçeği incelemekle uğraşan öteki teorik bilimler için de geçerlidir. *"Görgüye dayanan gözlem,* der Engels,, *zorunluğu [zarureti] bir başına hiçbir zaman yeterince isbatlayamaz.* Post hoc [*bunun ardından*], *ama* propter hoc [*bundan ötürü*] *değil* [*] (...) *Öylesine doğru ki bu, güneşin her sabah boyuna doğmasından yarın da doğacağı sonucu çıkmaz"* (50). Bununla birlikte, güneşin yarın da doğacağı kimi öncüllerden çıkarılan bir vargı ise, dünyanın kendi ekseni [axe = mihveri] etrafında dönmesi olgusu sözkonusu olunca, bu bir mantık zorunluğudur. Öncüller doğru olduğu sürece, yani zihinde yansısını bu öncüllerin meydana getirdiği nesnel koşullar devam ettiği sürece, bu zorunluk aynı zamanda nesnel bir zorunluk olur. Bundan, nesnel zorunluğun belirli bir tarihsel kaplamı bulunduğu sonucu çıkar. Dünyanın kendi ekseni etrafında dönmesi son bulursa, güneşin her sabah doğması da sona erer. Eğer serbest rekabet, yerini tekellere bırakırsa ya da uyarıcısı en yüksek kâr elde etmek olan kapitalist özel üretimin yerini ereği toplumun ihtiyaçlarını gidermek olan sosyalist üretim alırsa, kâr oranının çeşitli üretim dallarında biteviyeleşmesi de sona erer.

AKSİYOMATİZASYON VE FORMALİZASYON [**] MATEMATİK BİLİMLERİN EKONOMİ POLİTİKTEKİ ROLÜ

Tümdengelimle elde edilen vargıların mantıkça zo-

---

[*] ["Bunun ardından, öyleyse bundan ötürü" anlamına gelen bu lâtince deyimle, iskolastikte, zaman içinde önce geleni neden (sebeb) diye almaya dayanan yanılgı kastediliyordu. *Engels,* "öyleyse" yerine "ama ... değil" i kullanarak düşüncesini açıklamak istemiştir. T.Ç.]

(50) *F. Engels, La dialectique de la nature* [Doğanın diyalektiği], Editions Sociales, Paris 1952, p. 232.

[**] [*"Axiomatisation = aksiyomatizasyon"* karşılığı *"belitleştirme"* (ya da "mütearife haline koyma"), *"formalisation = formalizasyon"* karşılığı -ne diyelim- *"biçimselleştirme"* (ya da "şeklîleştirme") denebilirdi. T.Ç.]

runluk [mantıkî zaruret] karakteri kazanabilmesinin ancak kusursuz usa vurma ile mümkün olduğu açıktır. Usa vurmada mantık yanlışı bulunmadığına güvenmemize imkân veren iki yol vardır: Birincisi, teorik ekonomik modellerin *aksiyomatizasyonu*na, yani, usa vurmanın öncülerini meydana getiren varsayımları açık ve kesin hale koymaya dayanır. Şüphesiz burada çıkarsamaya yön verici rolünü oynayan, formel mantığın kanunları (yani çıkarsama tarzını belirleyen kurallar) dır (51). İkincisi, *matematik bilimler*'e daha özellikle başvurarak, çıkarsamayı *formalize* etmektir. Çıkarsamanın bu formalizasyonu, mantıkça kurulan şemalardan (formüllerden) yararlanmaya dayanır. Matematik, bu durumda, çıkarsamanın - araya büyüklüklerin [grandörlerin] de katıldığı - daha özelleştirilmiş bir formalizasyonundan başka birşey değildir (52). Ekonomik kategorilerden, örneğin, değer, fiyat, kâr, üretim masrafları, mal miktarı v.b. gibi birçoğunun büyüklükleri vardır. Ücretli işçi, kapitalist, rekabet, monopol v.b. gibi başka kategoriler bu karakterde değillerse de, gösterilerinin

(51) Aksiyomlar [mütearifeler = belitler], tümdengelimle çıkarsama sisteminde bütün vargıların dolaysız ya da dolaylı kaynağı olan ve kendileri hiçbir öncülün vargısı olmayan öncüllerdir. "Aksiyom" terimi yerine, "postulat" [mevzua = konut] teriminin kullanıldığı da olur. Eşanlamlı sözcüklerdir. Amprik evrenin süreçleriyle uğraşan bütün teorik bilimlerde olduğu gibi, ekonomi politikte de tümdengelimde araya katılan aksiyom ya da postülalar, incelenen sürecin sahiden oluşumunun çeşitli yanlarının tümevarımından ve soyutlamasından hareket edilerek, deneyden çıkarılırlar. *Tjalling C. Koopmans,* teorik ekonomi aksiyomatizasyonlarının sağladığı faydalara son zamanlarda apayrı bir önem veriyor. *Three Essays on the State of Economic Science* [Ekonomi politik biliminin durumu üzerine üç araştırma], a.g.b., s. 132-149.

(52) Matematik, araya büyüklüklerin de karıştığı formalize bir tümdengelim sistemidir. Bununla birlikte, yalnızca büyüklüklere dayanmaz. Gerçekten de, matematikte araya birliktelikler [ensembles], oranlar, rumuzlar, biçim değişmeleri

sıklık derecesi [frekansı] bir büyüklük karakterindedir. Örneğin, belirli bir ülkenin nüfusu içinde ücretli işçilerin nisbî sayısı, sosyalize bir endüstrideki işletmeler sayısı, v.b. Sonuçla, matematik, ekonomi politikte tümdengelimle çıkarsama yolu olarak apayrı bir uygulama alanı bulur.

İnceden inceye gözden geçirilirse, büyüklüklere değgin her tümdengelimle çıkarsamanın matematik bir akıl yürütme olduğu anlaşılır. Formalize edilmemiş, başka deyişle matematik formüllere başvurulmamış olsa bile. Örneğin, üretimin çeşitli alanlarında kâr oranının biteviyeleşmesine değgin olarak daha yukarlarda yapılan usa vurma, formalize olmasa da, yine matematik bir usa vurmadır. Bütün teorik ekonomi bu türden matematik çıkarsamalarla doludur. Bu konuyu inceleyen bir kitabın sayfaları boyunca birtek formüle raslanmasa bile. Bununla birlikte, ekonomi politikte matematikle usa vurmanın formalizasyonu iki nedenden ötürü zorunludur. İlkin, çıkarsamanın düzeltilmesini sağlayabilmek için. Ekonomi politikte çıkarsama öncüllerinin karmaşık karakterde olmasından ötürü, çıkarsamanın aksiyomatizasyonuna ve formalizasyonuna gidilmeksizin yanılgılardan kaçınmak güçtür. İkincisi, büyüklükler arasındaki oranlar alanında, formalize edilmemiş çıkarsama ancak oldukça dar sınırlar içinde mümkündür. Formalizasyona gidilmeksizin, örneğin malların taşıma masraflarını enaza [asgariye] indiren satıcı ve alıcıların seçilmesi ya da en verimli yatırım biçimlerinin seçilmesi gibi birçok vargı elde edilemez olur, birçok problem çözülemez halde kalır. Bundan ötürüdür ki, ekonomi politiğin tümdengelime da-

---

v.b. de girer. *Bertrand Russell* ile *A. N. Whitehead*, ciltleri 1910 ve 1913 yıllarında yayımlanan, artık klasik olmuş *Principia Matematica* [Matematik ilkeleri] adlı eserde, bütün matematik teoremlerinin mantığın aksiyomları ile sonsuz sayıda nesnenin varlığını ileri süren bütünleyici bir tek aksiyomdan çıkan vargılar olduğunu göstermişlerdir.

yanan kısmı, yani teorik ekonomi, matematikten formalize bir tarzda yararlanmak zorunluğundadır. Şüphe yok ki, teorik modelin varsayımları eğer karmaşık değilse ve usa vurma seyri basitse, aksiyomatizasyon ve formalizasyon (giderek formalize matematikten yararlanmak) gereksizdir. O zaman, aksiyomatizasyon ve formalizasyonda inatla ısrar etmek yersiz bir bilgiçlik taslamak ve boşuna çaba harcamak olur. Bu durumda formalize edilmemiş, kullanılan dil yeter.

TÜMDENGELİMİN ÖNCÜLLERİ TÜMEVARIM SONUÇLARIDIR

Tümdengelimle çıkarılan vargılar, yukarıda söylediğimiz gibi, mantıkça zorunluklarıyle nitelenir. Buna karşılık, bu vargılar, ancak tümdengelimin öncülleri doğru ise nesnel olarak zorunlu, yani gerçeğe zorunlu olarak uygundur. Güneşin yarın doğacağı olgusu, dünyanın kendi ekseni etrafında döndüğü öncülünün mantıkça zorunlu vargısıdır. Ama bu, dünya kendi ekseni etrafında gerçekten dönüyorsa, nesnel olarak zorunludur. Dünya dönmez olursa bu vargı da nesnel olarak zorunlu olmaktan çıkar. Bundan ötürüdür ki, tümdengelimin düzeltilmesi, sonuçların doğruluğunu garanti etmeye yetmez. Bu kesinliğe varabilmek için, tümdengelim öncüllerinin doğru olması da gerekir. Amprik evrenle uğraşan öteki bilimlerde de olduğu gibi, ekonomi politikte tümdengelimin öncülleri gözleme dayanan tümevarım sonuçlarıdır. Oysa, biliyoruz ki, tümevarım şaşmaz bir çıkarsama yolu değildir. Burada ayrı ayrı çeşitli gözlemlerden ibaret olan öncüllerin doğruluğu, bu sonuçları genelleştiren vargının doğruluğunu garantilemez. Nedeni, tümevarımın

eksiksiz karakterde olmamasıdır (53). Bu yüzden, eko-

(53) Ekonomi politikte istisna olan durumlarda kendini gösteren eksiksiz tümevarımı bir yana bırakıyoruz. Tümevarımın şaşmaz bir çıkarsama yolu olmaması, kimi mantıkçıları, *tümevarımla çıkarsama* yerine *tümevarımla usa vurma* deyimini kullanmaya yöneltmiştir. Sözkonusu mantıkçılar, "ıkarsama" deyimini yalnızca bir mantık zorunluğu gücünde o'an tümdengelim için kullanırlar. (Örnek olarak: *Jan Łukasiewicz.* [Polonya dilinde] *"Bilime dair", Kendi kendini yetiştirenlere kılavuz,* Varşova 1915, cilt I, s. XVII; ve onun ardından da *Tadeusz Kotarbinski,* [Polonya dilinde] *"Bilgi teorisinin, formel mantığın ve bilimler metodolojisinin temelleri"*, a.g.b., s. 262-270 ve *"Hukukçular için mantık dersleri"*, a.g.b., s. 118-127. *Neyman* daha da ileri gidiyor: *"Tümevarımla usa vurma"* terimini bile reddedip, bir pratik denemeler ve yanılgılar yöntemi olarak *"tümevarımla davranış"* [inductif behaviour] dan sözaçıyor *(A First Cours in Probability and Statistics* [Olasılık ve istatistiğe başlangıç], a.g.b., s. 1-2). Bununla birlikte, yine de belirtmek gerekir ki, tümevarımla davranışta insan usa vurmaya [muhakemeye] başvurur *Neyman'*ın kitabı işte sırf bu usa vurmaya ayrılmıştır. *Ajdukiewicz,* tümevarımla ve indirgemeyle usa vurma için olduğu gibi tümdengelimle usa vurma için de çıkarsama [Polonya dilinde] *Wnioskowanie)* terimini kullanır. [Polonya dilinde] *"Mantık açıklaması"*, a.g.b., s. 160-179. Son zamanda *Kotarbinski* de bu terminolojiyi benimsedi ([Polonya dilinde] *"Mantık tarihi dersleri"* Lodz 1957, s. 242-243). *Henryk Greniewski'*nin [Polonya dilinde] *"Tümevarım mantığının temelleri"* adlı eseri bu terminolojinin kullanılmasının yeni bir doğrulamasını veriyor (PWN, Varşova 1955). *Greniewski,* tümevarımın tümdengelime çevrilebileceğini gösterdi. Tümevarım, iki çeşit öncüle dayanan bir tümdengelimdir: 1) İncelenen gerçekte ortaya çıkan ilişkilerin çeşitli (türlü), ama tek ad altında, aynı cinsten *(univoque)* olduğu ve deneylerin tekrarlanabileceği varsayımı ile, 2) Somut gözlemlerin vargılarına. Tümevarımla çıkarsama -tümdengelimle çıkarsamanın özel hâli olarak- emin bir usa vurmadır. Tümevarım vargılarının bellisizliğine [incertitude = meşkûkiyet] gelince; bu, usa vurmanın bellisizliğinden değil, ilk öncülün -gözlenen ilişkilerin tek ad altında, aynı cinsten ama, çeşitli olmaları karakterine değgin- bellisizliğinden gelir. Eğer bu ilişkiler tek ad altında, aynı cinsten ama çeşitli değil de sadece, örneğin, bir olasılık [ihtimaliyet] karakterinde iseler, tümevarımın sonucu da, o zaman, sadece bir olasılık karakterinde olacaktır.

nomi politikte tümdengelimle çıkarsamaların dayandığı öncüller, yapılan gözlemler doğru olduğu halde, yanlış olabilir.

Ekonomi politikte tümdengelimle çıkarsamaların sonuçlarına sakıntıyle [ihtiyatla] bakma zorunluğu bundan gelir. Bu çıkarsamaların düzeltilmesi ve de bu öncüllere temel olan gözlemlerin belirginleştirilmesi, tümdengelimin vargılarını büsbütün düzeltmeyi sağlamaz. Tümdengelimden çıkarılan vargıların tarihsel kaplamını dosdoğru belirtmek burada son derece önemlidir. Kısa bir tarih dönemi için doğru, daha uzun bir dönem için yanlış olabilirler. Sözkonusu tümevarım vargılarının temel hizmeti gördüğü tümdengelimlerin vargıları için de öyleyse durum birdir.

GERÇEKLEME ÂLETİ OLARAK İNDİRGEMELİ ÇIKARSAMA [*inférence réductive = irca yoluyle istidlâl*]

Tümevarımla elde edilen öncüllere dayanan ve bu öncüllerden çıkarılan sonuncu [nihaî] vargılar, gerçekleme sırasında denetlenir. Bu denetlemenin sonuçlarına dayanarak, sözkonusu öncüllerin doğru olup olmadığı üzerine yargıya varırız. Bu denetleme, demek ki, indirgemeli bir çıkarsamaya dayanır. Oysa, indirgeme de - tümevarım için de olduğu gibi - şaşmaz bir çıkarsama yolu değildir. Değildir, çünkü doğru bir vargının, doğru olabileceği gibi yanlış da olabilen bir öncülün mantıkça sonucu olması mümkündür. Şu örnek yetecektir: "Ocak ayında doğdum, öyleyse kışın doğdum". Tümdengelimle çıkarsama için Ocak'ta doğmuş olmam olgusunun doğruluğu kışın doğmuş olmamın doğruluğunu da ardından getirir. Buna karşılık, indirgeme yapılırken, kışın doğmuş olmam olgusunun doğruluğundan Ocakta doğduğumun

doğruluğu sonucuna varılır. Ama ben kışın Ocakta değil, Şubatta doğmuş olabilirim. Bu durumda, doğru vargı, burada gerçeğe göre yanlış bir öncülün sonucu olduğu için, Ocakta doğduğumu anlatan indirgeme yanlıştır. Bundan ötürüdür ki, tümevarımın doğruluğunu, gerçekleme sırasında ortaya koymak, öncülün doğruluğunu yine de sağlama bağlamaz.

Buna karşılık, indirgeme, tümdengelimin öncüllerinin yanlışlığını şaşmaz bir şekilde meydana çıkarmaya götürebilir. Gerçekten de, eğer gerçekleme sırasında vargının yanlışlığı ortaya çıkarsa, öncülün yanlışlığı da söz götürmez. Yanlış bir vargı, gerçekten de, ancak yanlış bir öncülden doğabilir: "Eğer kışın doğmadımsa, elbet Ocak ayında da doğmadım". Bundan ötürü, ekonomi politikçe ileri sürülenlerin gerçeklenmesi, ancak indirgeme ile çıkarılan vargılarının yanlış olduğu meydana çıkanlarını, kesinlikle yanlış diye, reddetmeye imkân verir. Vargılarının doğruluğu gerçekleme ile meydana çıkan iddialara gelince, doğruluklarına kesinlikle emin olmaksızın, bunların sâdece doğru olabilecekleri söylenebilir. Başka deyişlerle, ekonomi politikte - öteki bilimlerde de olduğu gibi - gerçekleme sonucunda, ancak, kimi iddialar, bunlardan çıkan vargılar ile gerçeğin birbirine uymamasından ötürü, şüphe götürmez bir kesinlikle reddedilebilir. Buna karşılık, gerçeğe uygun vargılar çıkan iddiaların doğruluğu kesinlikle söylenemez.

Bununla birlikte, bu son halde gerçekleme, bilimin ileri sürdüklerini [iddialarını] gerçeğe benzer [vraisemblable] duruma geçirebilir. Gerçekleme, pratikte, belirli bir öncülden (teorik modelin varsayımları) çıkan vargıların yalnız birini değil, önemli bir miktarını denetlemeye dayanır. Eğer bütün vargılar doğru çıkarsa, bunların sayılarının çokluğu ölçüsünde, öncülün doğru olması olasılığı da çok olur. Burada şunu hatırlatmak yeter: Ocakta doğdum öncüllünün doğru olması olasılığı, kışın doğdum demekle kal-

mayıp, kışın, üstelik 31 gün çeken bir ayda doğdum dersem daha çoktur. Gerçekten de ozaman mantık imkânlarının genişliği üç aydan (ocak, şubat, mart) iki aya (ocak ve mart) iner. Kimizaman, öncülden çıkan vargıların daha çok sayıda gerçeklenmesi sırasında bu imkânları öylesine daraltmak mümkün olur ki, bir noktada, indirgeme sonucunun doğruluğu kesin [certain = muhakkak] hale gelir. Örneğin, kışın, 31 gün çeken ve üstelik, gündüzle gecenin eşit olmadığı bir ayda (bilindiği gibi, günle gecenin bir olduğu ilkbahar ayı marttır) doğduğum söylenirse, bundan, kesinlikle ocak ayında doğduğum sonucu çıkar. Gerçekten de, şubatta ya da Martta doğduğumu öne sürmeye imkân verecek bütün olasılıklar elenmiştir.

Gerçekleme sırasında, gerçeklenen öncülden çıkan vargıların çoğunun dosdoğru [exacte = sahih] olduğunun meydana çıkarılması, aynı vargılar bütününe varan başka öncüllerin doğruluk [vérité = hakikat] alanını küçülteceği için, gerçeklenen öncülün gerçeğe uygun olması olasılığını arttırır. Ek vargıları gerçekleme yoluyle elenebilen imkânların sayısı ne kadar çok olursa, öncülün doğru olması olasılığı da o kadar çok olur. Bundan ötürüdür ki, öncülden, başka imkânları enaza indirecek sayıda vargı çıkarılır. Kimizaman, gerçeklenen vargıların yerinde seçimi sayesinde başka imkânların topyekûn elenmesi sonucuna varılabilir: böylesinde öncülün doğruluğu kesindir. Daha çok rastlanan başka hallerde, bu başka imkânların alanını öylesine daraltmak mümkün olabilir ki, öncülün doğruluğu -mantık açısından değil, pratik bakımdan- kesin diye alınabilir. Amprik evreni inceleyen bilimlerin gerçeklemeden geçirilmiş iddialarından çoğu, bu nitelikte pratik bir kesin-bilgi karakterindedir. Örneğin, evrensel çekim kanunu için ve fiziğin artık tartışma konusu olmayan kanunları için durum budur. Ekonomi politiğin, mal mübadelesinde arz ve talep kanunu gibi, tartışma konusu olmayan kanun-

ları için de durum yine böyledir. Öncülleri bu kanunlarca meydana getirilip gerçekleme sırasında doğrulanan vargıların başka öncüllerden çıkması imkânı öylesine azdır ki, buna pratikte bir önem verilmez.

Öyleyse, vargının -incelenen öncülün doğruluğuna bağlı olmaksızın- doğru olması olasılığı ne kadar az olursa, öncülün doğru olması olasılığı o kadar çok olur. Gerçekten de, vargının bir başka doğru öncülden çıkması imkânı ozaman daha dardır. Nitekim, örneğin, evimdeki elektriğin sönmesi olgusundan sigortaların attığını çıkarsayabilirim. Bu, doğruluğu kesin değil, muhtemel bir vargıdır. Çünkü ışık bölge ceryanının kesilmesinden ötürü de sönmüş olabilir. Şu var ki, bu türden ceryan kesilmeleri daha ender olur ve evimdeki elektriğin sönmesinin sigortaların atmasından ileri gelmemiş olması olasılığı daha zayıftır. Öyleyse, sigortaların attığını ileri süren öncülün doğru olduğunu o derece çok bir ihtimalle çıkarsayabilirim. Böylelikle, incelenen öncülü elediğimizde, doğrulanması az muhtemel vargıları çıkararak, bunları gerçeklemeden geçirirsek, indirgemeli çıkarsamayı pratik bir hemen hemen kesin doğruya [quasi-certitude = şibih yakîn] ulaştırabiliriz.

Demek ki, ekonomi politiğin kanun ve teorilerini gerçeklerken, bu kanun ve teorilerden çıkan yeterince çok sayıda vargıyı gerçeklemeden geçirirsek ve bunda incelenen kanun ve teorilerin doğruluğuna bağlı olmaksızın doğrulanması olasılığı zayıf vargıları seçersek, bu kanun ya da teorilerin doğruluğu üzerine pratik bir kesin bilgiye varabiliriz (54). Bu sonuca ulaşmak bir

(54) Bu sorun, mantığın olası çıkarsamayı [inférence probable = muhtemel istidlâl] inceleyen özel bir bölümünün konusudur. Bu konuda *Tadeusz Czezowski*'nin [Polonya dilinde] *"Amprik bilimlerde gerçekleme üzerine"* adlı eserine bk. (Torun 1958). Mantığın, kurucularından biri *John Maynard Keynes* olan bu bölümü, *Keynes*'in *"A Treatise on Probability"* [Olasılık üzerine bir inceleme] adlı kitabında (Londra 1921) belirtildiği gibi, öncül ve vargılarda sayılarla anlatılan, sınır-

kerecik yapılan bir gerçekleme ile herzaman mümkün olmaz. Bundan ötürü, gerçeklenen öncüllerden tümdengelim yoluyle ek vargılar, özellikle, öncülün doğru olmaması halinde doğrulanması az muhtemel vargılar çıkarılır. Böylesi ek vargıların gerçeklenmesi, aynı vargıları verebilecek başka öncüllerin bulunması olanağını daha da daraltır. Böylelikle, pratik bir kesin doğruya ve, hattâ kimizaman, -ardarda yaklaştırma yoluyle-, tüm kesin doğruya yaklaşmak mümkün olabilir.

EKONOMİ POLİTİĞİN PRATİK UYGULAMASI OLARAK EKONOMİ POLİTİKASI.

Ekonomik kanunların ekonomi politikçe keşfi, pratik amaçlara yarar. Ekonomi politiğin keşfettiği kanunları pratikte kullanmak, *ekonomi politikası*'nın işidir. Ekonomi politikası, ekonomik kanunlardan, varılmak istenen ereklere [hedeflere] ulaşmak amacıyle yararlanmaya dayanır. Bildiğimiz gibi, bütün ekonomik kanun-

---

ları belirli bir olasılık kabul eder ve çeşitli usa vurma türlerinden çıkan olasılıkları hesaplar. Polonya'da bu alanı [Polonya dilinde] *"Mantık"* adlı kitabıyle *Czezowski* geliştirmiştir (PZWS, Varşova 1949, s. 164-204). Sözkonusu olasılık ile matematiğin olasılık hesabı adıyle tanınan dalındaki olasılık kavramı birbirine karıştırılmamalıdır. Bu sonuncu kavram, nesnel gerçekte yığınla kendini gösteren süreçlerde meydana gelen beklenmedik olaylarla ilişkilidir. Nesnel olayların, meydana çıkışlarındaki sıklığa [fréquence] bağlı, bir özgülüğüdür. Buna karşılık, çıkarsamadan gelen olasılık usa vurmamızın özgülüklerine değgindir. Ama, olası çıkarsama ile olasılık hesapları arasındaki biçimsel kimi andırmalar, bunlar arasında bir ilişki bulunduğunu yine de düşündürür. Son zamanlarda *Greniewski* bu iki kavram arasında bir tür bir köprü kurmuştur. Bk. [Polonya dilinde] *"Tümevarım mantığının temelleri"* a.g.b., s. 21-25; ve *"Mantık değerleri olarak 2n + 1"*, *"Felsefe incelemesi"* no. 2, Varşova 1957, s. 98-112 ve no. 3, s. 12-13.

lar nedensel kanunlara (55), yani neden-sonuç ilintisi gösteren kanunlara indirgenebilir. Ekonomi politikasının uygulanması, bu politikanın kendine erek edindiği sonuçları, ekonomik kanunlar uyarınca, meydana getirmesi gerekli nedenleri ekonomik sürece katmaya dayanır. Bu politika kendine, gerçekleştireceğini kestirdiği birtakım erekler seçer ve bunların gerçekleştirilmesine yarayan birtakım araçlara başvurur. Ekonomi politikası bu ereklere ulaşabilmek için, bunları sonuç olarak verecek nedenleri meydana getiren araçlardan yararlanmak zorunluğundadır. Bunda ekonomik kanunların bilindiği ve bunların uygulandığı varsayılır [mefruzdur]. Bu kanunlar bilinmeksizin ve uygulanmaksızın ekonomi politikası ereklerine ulaşamaz, etkisiz hale gelir. Ekonomik süreç ozaman kendiliğinden oluşur.

Ekonomik kanunların bilgisini ekonomi politikasına uygulama sanatı, bu politikanın ereklerinin somutluk derecesine uygun düşen kanunlardan yararlanmaya dayanır. Ekonomik sürecin ekonomi politikasınca değiştirilmek istenen yanları az ya da çok genel olabilir. Bu, uygulanması gerekli ekonomik kanunların genellik, ya da somutluk düzeyini belirler. Daha genel yanları değiştirmek amacıyle fazla somut kanunlara başvurulursa, ancak kısmî bir sonuç alınabilir, ya da hattâ hiçbir sonuç alınamaz. Ozaman, araçların "fazla zayıf" olduğunu söylüyoruz. Buna karşılık, ekonomik sürecin özel yanlarını değiştirmek için açıkça daha genel kanunları uygulıyarak, elde etmek istediğimiz sonuçların yanısıra, istenmemiş ek sonuçlar elde ederiz. Bu, örneğin, bir topuk kemiği çıkığını ayağı keserek tedavi etmeye benzer. O zaman araçların "fazla kuvvetli" olduğunu söylüyoruz. Ekonomi politikasını pratikte kullanmayı bilmek -bu "sanat" da denebilirdi- varılmak istenen ereğe nite-

(55) Bk. Üçüncü bölüm [Türkçe çeviri, cilt I, özellikle s. 62. T.Ç.]

likleri ve kaplamlarıyle uygun düşen araçların dosdoğru seçilmesine dayanır.

Ekonomi politikasının çabası, ekonomik sürecin oluşumuna, insanın istediği bir yönde, etkide bulunmaktır. Bu politika, demek ki, bu sürecin kendiliğinden oluşumunu az ya da çok geniş bir alanda kırmaya çalışır. Bundan ötürüdür ki, etkili [müessir] bir ekonomik politika, ancak, ekonomik sürecin kendiliğinden oluşumu üzerinde bu galebeyi kolaylaştıran sosyal koşullar içinde ve rejimde mümkü nolabilir. "Bırakınız yapsınlar" ilkesinin hüküm sürdüğü serbest rekabetli kapitalizmde bir ekonomi politikasının yeri yoktur; bu rejimde ekonomik süreç prensip olarak kendiliğinden akışına bırakılmıştır. Bu rejimde ekonomi politikası, ancak, örneğin para ve kredi politikası, gümrük politikası v.b. gibi, ekonomik sürecin Devletçe düzenlenen dar bir alanında sözkonusu olur. Tekelci kapitalizm koşulları içinde Devletin ekonomik hayata elatması artar ve ekonomi politikasının etki alanı bu oranda genişler. O zaman, örneğin piyasa kanunları gibi kimi ekonomik kanunları kendi öz erekleri yararına bilinçle kullanan büyük sermaye topluluklarına özgü bir ekonomi politikası da ortaya çıkar. Şu var ki, kapitalist kuruluşun gelişmesini belirleyen ekonomik kanunlar işlemeye devam ettiği için, ekonomi politikası ekonomik sürecin ancak kimi yanlarına etkide bulunabilir ve, bunda bile, çok zaman etkisiz kalır. Ulaşmak istediği sonuçlar, gerçekten de, kendiliğinden etkide bulunan, kontrol altına alınamamış etkenlerden gelen düzen bozucu etkiler altında kalır.

Yalnız sosyalizmdedir ki, ekonomi politikası, ekonomik sürecin bütün yanlarını kaplayan imkânlar ve, herşeyden önce, bu sürece tümüyle yönverme imkânını kazanır. Ekonomi politikası o zaman iki kısma ayırılabilir. Birincisi, görevi üretim ilişkilerine ve öteki ekonomik ilişkilere biçim vermek olan *sosyal yapı ve rejim politikası*, ikincisi, mevcut ekonomik ilişkiler çerçevesi için-

de, ekonomik süreci yöneten ve bu sürecin çeşitli yanlarına biçim veren *cârî ekonomi politikası*'dır. Birincisi, uygulamalarında son derece genel ekonomik kanunlardan yararlanır. İkincisi, özel erekleri gerçekleştirmek üzere, özel kanunları uygular.

Carî ekonomi politikasının unsurları daha kapitalizm koşulları içinde kendini gösterir ve Devletin olduğu kadar büyük sermaye örgütlerinin de ekonomik sürece elatmaları arttığı ölçüde büyür. Bu koşullar içinde ekonomi politiğin ancak sınırlı bir kısmı -cârî ekonomi politikasının ihtiyaçlarını karşılayan birtakım özel kanunları inceleyen kısmı- pratik bir uygulanma alanı bulur. Buna karşılık, sosyal yapı ve rejim ekonomi politikası, tohumlarından bir kısmı kapitalist rejimde ortaya çıkmakla birlikte, geniş aksiyon alanını, ancak üretim ilişkilerinin kapitalist ilişkiden sosyalist ilişkiye dönüşmeye koyulduğu andan başlıyarak bulur.

İşte o zamandır ki, ekonomi politğin, sosyal kuruluşların işleyiş tarzlarını ve gelişmelerini belirleyen daha genel ekonomik kanunları inceleyen bölümleri, yani temel bölümleri de pratik bir anlam kazanır. Ekonomi politik bilmi gerçeğin değiştirilmesi emrine o zaman tümüyle girer; ekonomi politik, toplumun ekonomik gelişmesine bilinçle biçim veren ekonomi politikasının âleti haline gelir.

İÇİNDEKİLER

Fransızcadan Türkçeye çevirenin notu 7

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM :
EKONOMİ POLİTİĞİN METODU

Ekonomi politik, teorik bilim 11
Ekonomik bilimler, konuları ve karşılıklı bağlantıları 11
Özelleştirilmiş ekonomi ve dalları 12
Ekonomi politik ve çeşitli sosyal kuruluşların ekonomileri 13
Kapitalizm-öncesi kuruluşların ekonomi politiği . 15
Sosyalizmin ekonomi politiği 19
Ekonomi politiğin metoduna özgü genel karakterler 21
Soyutlamanın ekonomi politikteki rolü 24
Ekonomik kategoriler, ekonomi politiğin kanunları ve ekonomik teoriler 26
Teorik modeller 29
Ekonomi politikte soyutlamanın tarihsel temeli . . 32
Ekonomi politiğin soyutlamaları ve ekonomik süreclerin somut karakteri 37
Ekonomi politiğin soyutlamalarının ilerleyici somutlaması 39
İlerleyici somutlamaya örnek olarak Marx'ın *Kapital*'i 45
Ekonomi politiğin kanunlarını somutlama âleti olarak ekonometri 45
Ekonomi politiğin kanunlarının ve ekonomik teorilerin gerçeklenmesi 46
Ekonomik kategorilerin pratikte özdeşleştirilmesi . 48

Ekonomi politiğin kanun ve teorilerinin sâhiden ekonomik sürece uygunluk derecesi 52
İstatistikle gerçekleme 53
Tarihle gerçekleme 55
İstatistikle gerçekleme ile tarihle gerçekleme . . . 58
Ekonomi politikte gerçekleme âleti olarak deneyleme 60
Ekonomi politikte çıkarsama yolları 64
Tümdengelimin ekonomi politikteki rolü 67
Aksiyomatizasyon ve formalizasyon: Matematiğin ekonomi politikteki rolü 68
Tümdengelimin öncülleri tümevarımın sonuçlarıdır . 72
Gerçekleme âleti olarak indirgemeli çıkarsama . . 74
Ekonomi politiğin pratik uygulanması olarak ekonomi politikası 78

OSKAR LANGE

Ekonomi Politik

1.

Çeviren:
MUVAFFAK ŞEREF

4 Lira

PANDİT NEHRU

DÜNYA TARİHİNE BAKIŞLAR

Çevirenler:
Sabiha Tuğcu — Engin Deniz Akarlı

Eski Hindistan Başbakanı NEHRU'nun şimdi Hindistan Başbakanı olan kızı İNDİRA GANDİ'ye yazdığı mektuplardan bazılarının konuları :

Demokrasinin İlerlemesi — Sosyalizmin Gelişi — Karl Marx ve İşçi Örgütleri — Marxisme — Filipinler ve A.B.D.

Büyük Boy: 160 sayfa. 5 T.L.

TOPLUMBİLİM DİZİSİ

Jean-Paul SARTRE
YAHUDİLİK SORUNU

Çeviren: Emin Türk Eliçin
3 Lira

Ch. BETTELHEIM
KUBA İKTİSADININ PLANLAŞTIRILMASI

Çeviren: Şerif Hulûsi
4 Lira

Şerif HULÛSİ
İKTİSADÎ KRİZLER VE MONOPOLLER

4 Lira

Dr. TOPUZOĞLU
KONGO KURTULUŞ SAVAŞI

3 Lira

PAUL ROBENSON DİYOR Kİ :

Richard Wright büyük bir sanatçıdır, çağını en iyi yansıtan Amerikan yazarlarından biridir.

Öykülerinin kendisine birçok edebiyat ödülü kazandırmış olmasına şaşmamalı: Bu öyküler Amerikan öykü sanatının geleneğiyle doğrudan doğruya ilintilidir.

Wright'ın kahramanları toplumsal gerçeğin köklerine bağlıdır. Aynı zamanda bu toplumsal gerçeğin bir parçasıdır onlar. Kökleri de sağlam, zengin ve özlüdür.

Richard VRIGHT'ın

YER ALTINDA YAŞAYAN ADAM

romanı

Türkçe'de ilk kitabıdır.

Çeviren:
Adli MORAN

3 Lira

EKONOMİ'de — TOPLUMBİLİM'de — TARİH'de — FELSEFE'de — SANAT ve EDEBİYAT'da

EYLEM

Şimdi 15 GÜNDE BİR YAYINLANIYOR

Melih Cevdet Anday - Prof. Reşat Aktan - Prof. Sadun Aren - Doç. İbrahim Aksöz - Paul Baran - Arslan Başer Kafaoğlu - Prof. Niyazi Berkes - Doç. Dr. Sencer Divitçioğlu - Emin Türk Eliçin - Şerif Hulûsi - Rauger Graudy - Ceyhun Atuf Kansu - Samim Kocagöz - Dr. Mehmetcan Köksal - Şükran Kurdakul - Oskar Lange - Henri Lefebvre - Demir Özlü - Dr. Çetin Özek - Hilmi Özgen - Doğan Özgüden - Plekhanov - Bernard Shaw - Prof. İsmet Sungurbey - Muvaffak Şeref - Aydos Toros yazıları ile EYLEM'in Birinci cildini değerlendirdiler.

Büyük Boy: 900 sayfa 25 T.L.
Sayısı: 125 Krş.
Altı Aylık Abone: 10 T.L.

Ekonomi Politik'in Metodu

Çağımızın Büyük bilginlerinden **OSKAR LANGE'nin** Ekonomi Politik'inin birinci cildi bu alanda büyük bir boşluğu doldurmuştur.

Şimdi yayımladığımız, **EKONOMİ POLİTİK'in** METODU, ana yapıtın ikinci bölümüdür. Gene Muvaffak Şeref'in dilimize kazandırdığı bu cildi de aynı ilgiyle karşılıyacağınıza inanıyoruz.

Kapak baskısı :
Ahmet Sarı Matbaası

4 LİRA